

SŁOWNICZEK
TERMINÓW
LITURGICZNYCH

A

ABAKUS (kredencja) – stół na naczynia liturgiczne; można na nim przygotowywać kielich podczas offertorium, a także puryfikować naczynia liturgiczne po Komunii Świętej.

ABECEDARIUM – czynność biskupa wypisującego końcem pastorału alfabet na rozsypanym popiele podczas konsekracji kościoła. Popiół rozsypuje się na posadzce w kształcie litery X (znak Chrystusa) i na przecinających się liniach biskup kreśli litery alfabetu łacińskiego i greckiego (znak łączności Kościoła Zachodniego i Wschodniego).

ABLUCJA – rzeczywiste lub symboliczne obrzędowe obmycie ciała lub części ciała bądź przedmiotów kultu. Termin ten używany w odniesieniu do czynności, w której kapłan obmywa palce w vasculum stojącego przy tabernakulum po skończeniu udzielania Komunii Świętej.

ABSOLUCJA (rozgrzeszenie) - udzielane przez kapłana w sakramencie pokuty odpuszczenie grzechów.

ABSOLUCJA ZBIOROWA – rozgrzeszenie, którego udziela kapłan kilku penitentom jednocześnie bez uprzedniego wyznania przez nich grzechów. W Kościele Katolickim jest zazwyczaj praktykowane w nagłych przypadkach, kiedy nie ma możliwości spowiedzi indywidualnej (np. gdy statek tonie na morzu). Absolucję zbiorową stosuje Kościół Starokatolicki Mariawitów, w którym nie ma spowiedzi indywidualnej.

AD LIMINA APOSTOLORUM (z łac. do grobów apostołów) – stara kościelna tradycja oraz prawo, wedle którego każdy biskup diecezjalny zobowiązany jest co pięć lat do nawiedzania grobów apostołów Piotra i Pawła i przedstawienia sprawozdania z działalności swojej diecezji papieżowi oraz odpowiednim urządowi Kurii Rzymskiej.

ADHORTACJA APOSTOLSKA – jeden z dokumentów zwyczajnego nauczania papieskiego o charakterze duszpasterskim. Najczęściej jest ona podsumowaniem pracy Synodu Biskupów. Adhortacje stanowią jeden ze sposobów sprawowania posługi pasterskiej papieża.

ADMISSIO – etap formacji seminaryjnej następujący po lektoracie i akoliticie. Jest obrzędem włączenia w grono kandydatów do święceń diakonatu i prezbiteratu.

ADORACJA - oddanie czci, uwielbienie, uniżenie się przed Bogiem, hołd oddawany Bogu.

ADWENT – okres liturgiczny rozpoczynający nowy rok liturgiczny, rozpoczyna się pierwszymi nieszporami niedzieli, która wypada 30 listopada lub jest najbliższa tego dnia i kończy się przed pierwszymi nieszporami Narodzenia Pańskiego. Adwent trwa zatem minimalnie 3 tygodnie, gdy IV niedziela adwentu wypada 24 grudnia (ma wtedy 22 dni), a maksymalnie trwa 28 dni, gdy zaczyna się 27 listopada. W czasie Adwentu Kościół oczekuje na przyjście Zbawiciela.

ADWOKAT DIABŁA (łac. advocatus diaboli) – prokurator występujący podczas procesu kanonizacyjnego i beatyfikacyjnego. Jego zadaniem było doszukiwanie się przyczyn, dla których kandydat na błogosławionego, lub świętego nie zasługiwał na ten zaszczyt.

AGAPE – w ujęciu chrześcijańskim agape rozumiana jest jako szczególny rodzaj bezwarunkowej miłości Boga do człowieka. Taka miłość jest zdolna do samo poświęcenia Boga w celu odkupienia grzechów człowieka i wyzwolenia go z mocy szatana. Wcześni chrześcijanie uważali, że wobec siebie także powinni okazywać agape, zgodnie z nakazem Chrystusa. Pisarze wczesnochrześcijańscy podkreślali odmienną agape jako miłości braterskiej i siostrzanej od miłości seksualnej (eros). Od słowa agape swoją nazwę zawdzięczają agapy, czyli uczy, które miały miejsce po wspólnej Mszy Świętej. Agapa ma na celu stworzenie jedności wśród członków jakiejś wspólnoty, poprzez okazywanie radości wynikającej z daru przyjętego sakramentu.

AGENDA LITURGICZNA (Służba Boża) – księga liturgiczna zawierająca zbiór przepisów i formuł modlitw dotyczących sprawowania sakramentów i sakramentaliów, a także teksty nabożeństw i błogosławieństw.

AGNUS DEI – błagalny śpiew, trzykrotnie powtarzany („Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata...”) należący do stałych części mszy świętej, wprowadzony do kanonu przez papieża św. Sergiusza I (687-701). Nie należy go mylić z modlitwą odmawianą na zakończenie litanii, połączoną z biciem się w piersi.

AKLAMACJA – modlitwa następująca po Modlitwie Eucharystycznej; są cztery wersje.

AKOLITA - posługujący w liturgii (przygotowuje ołtarz i dary ofiarne oraz pomaga w Rozdawaniu Komunii św. i udzielaniu Komunii chorych).

AKOLITAT – posługa udzielana klerykom seminariów duchownych. Uprawnia ona do rozdzielania Komunii Świętej (nadmierzalne szafarstwo Komunii Świętej) oraz wystawiania Najświętszego Sakramentu do adoracji.

AKOLITKI - lichtarze z płonącymi świecami używane w czasie czytania Ewangelii oraz w procesjach niesione obok krzyża.

ALBA - długa, biała spodnia szata liturgiczna (kapłana i służby liturgicznej w czasie liturgii), symbolizująca łaskę chrztu św.

ALUMN - student Seminarium Duchownego (częściej używa się określenia kleryk).

AMBONA - miejsce do czytań biblijnych oraz wygłaszania homilii (kazań), dziś najczęściej pulpit zwany ambonką usytuowany w prezbiterium.

AMPULKI - są to naczynia liturgiczne w kształcie małych dzbanuszków w których podaje się wino i wodę do mszy św.

ANAMNEZA (z gr. pamiątka) – czwarta część modlitwy eucharystycznej zawierająca wspomnienie wydarzeń, które przyniosły zbawienie.

ANIMATOR – świecki wolontariusz, pełniący najczęściej rolę inicjatora dyskusji lub różnych działań o charakterze ewangelizacyjnym w pozaliturgicznych spotkaniach małych grup wiernych, zwykle młodzieży przynależnej do ruchu religijnego, stowarzyszenia katolickiego lub innego zgromadzenia aprobowanego przez kompetentną władzę kościelną.

ANIOŁ (łac. angelus) – istota duchowa, stworzona przez Boga, obdarzona wolną wolą, rozumem i całkowitym poznaniem. Aniołowie są "zatrudnione" przez Boga jako ministrowie Jego woli. Mają swój udział w historii zbawienia.

ANIOŁ PAŃSKI - modlitwa odmawiana rano, w południe i wieczorem dla uczczenia Wcielenia Bożego i macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny.

ANIOŁ STRÓŻ – istota niematerialna pośrednicząca między Bogiem a człowiekiem i pełniąca funkcję indywidualnego opiekuna.

ANTYFONA - refren rozpoczynający i kończący psalm w liturgii godzin, używany też podczas Mszy św. i w niesporach.

APOKALIPSA – ostania księga natchniona Pisma Świętego, autorstwa św. Jana Apostoła. Apokalipsa jest opisem rzeczy ostatecznych i wizją powtórnego przyjścia Jezusa (patrz: paruzja) i Jego zwycięstwa nad szatanem.

APOKRYFY - księgi wczesnochrześcijańskie tematycznie związane z Pismem św. (często zawierają opisy z życia Pana Jezusa).

APOSTAZJA – dobrowolne, świadome i całkowite odstępstwo ochrzczonego od wiary lub odrzucenie jednej z podstawowych prawd wiary. Może także oznaczać porzucenie stanu duchownego i zakonu po ślubach wieczystych. Od początku chrześcijaństwa traktowane jako jeden z najcięższych grzechów obok zabójstwa i cudzołóstwa.

APOSTOLAT - urząd głoszenia Ewangelii i posługa sakramentalna (duchownego), w przypadku świeckich - czynne zaangażowanie w Kościele poprzez przykład życia i modlitwę.

APOSTOŁOWIE (gr. apostolos – posłaniec) – określenie pierwszych dwunastu uczniów Jezusa. W szerokim znaczeniu odnosi się do wszystkich, którzy mają do wykonania szczególne misje w Kościele. Tak więc misjonarze, gorliwi duszpasterze, wybitni teolodzy. Tytuł Apostoła Chrystusa przysługuje papieżowi.

APSYDA - półkolistą wnęką w ścianie kościoła lub kaplicy, zwykle w niej miejsce na tabernakulum lub krzesła dla kapłana.

ARCHANIOŁOWIE – są najważniejszymi pośrednikami pomiędzy Bogiem i ludźmi, są w stałej walce z Synami Ciemności. Jest ich siedmiu, wszystkie źródła są zgodne tylko co do imion czterech z nich: Michała, Gabriela, Rafaela i Uriela.

ARCHIDIAKON – przełożony diakonów powoływany przez biskupa spośród prezbiterów. Archidiakon stał się tytułem honorowym, prałaturą w kapitule kolegiackiej lub katedralnej.

ARCHIDIECEZJA – podstawowa jednostka terytorialna wyższej administracji kościelnej, w skład której wchodzi kilka diecezji. Inaczej arcybiskupstwo, czyli teren podległy arcybiskupowi metropolie.

ARCHIKATEDRA – główny kościół archidiecezjalny pozostający pod zwierzchnictwem arcybiskupa metropolity (matka wszystkich kościołów w archidiecezji, w którym odbywają się największe uroczystości archidiecezjalne i sprawowana jest Eucharystia pod przewodnictwem arcybiskupa).

ARCHIPREZBITER – honorowy tytuł nadawany proboszczom (prezbiterom) niektórych ważnych świątyń katolickich, np. Kościoła Mariackiego w Krakowie.

ARCYBISKUP – tytuł metropolity zarządzającego archidiecezją.

ARKA PRZYMIERZA – skrzynia z drewna akacjowego o wymiarach ok. 140x80x80 cm obita obustronnie złotą blachą. Zamknięcie Arki Przymierza stanowiła płyta ze złota, tzw. przebłagalnia. W Arce przechowywano laskę Aarona (która zakwitła), dzban z manną i dwie kamienne tablice z tekstem Dekalogu. Bóg wręczył te tablice Mojżeszowi na górze Synaj, w trakcie wędrówki ludu Izraela z Egiptu do Ziemi Obiecanej – Kanaan.

ARS CELEBRANDI (z łac. sztuka celebracji) – przygotowywanie celebracji liturgicznych jest sztuką. Dobry ceremoniarz winien być artystą w swojej działalności. Artysta zaś tym się różni od rzemieślnika, że szczerze kocha to, co robi.

ASCEZA – inaczej: umartwienie, wyrzeczenie, wstrzemięźliwość, rezygnacja z niektórych przyjemności i praw z pobudek religijnych. Obecna niemal w każdej religii. Człowiek uprawiający ascezę to asceta.

ASPERSJA - liturgiczne pokropienie wiernych wodą święconą jako przypomnienie chrztu, jego skutków i zobowiązań.

ASYSTA - diakon lub dwaj diakoni towarzyszący biskupowi bądź kapłanowi w uroczystej celebracji; zespół osób spełniających posługi liturgiczne.

ATEIZM – pogląd negujący istnienie Boga i związku człowieka z nim. Termin powstały w okresie oświecenia, zakłada jedynie naukowe pojęcie świata przez człowieka – Bóg jako niepoznawalny naukowo jest nierealny, nie istnieje.

BACULUS (PASTORAŁ) – laska pasterska biskupa katolickiego zakończona zakrzywieniem w formie spirali. Biskup Rzymu (papież) używa pastorału prostego, zakończonego krzyżem.

BALASKI – ozdobne bariery oddzielające prezbiterium przeznaczone do sprawowania świętych czynności przez kapłana od naw, w których znajdują się ludzie. Sobór Watykański II zniósł obowiązek ich umieszczania w nowobudowanych kościołach.

BALDACHIM - ozdobny daszek lub ozdobna osłona z materiału nad godnymi czci miejscami i osobami, przede wszystkim jako osłona niesiona nad Najświętszym Sakramentem.

BAPTYSTERIUM - wolno stojąca kaplica chrzcielna lub element dawnych kościołów biskupich, w kościołach parafialnych przeważnie tylko chrzcielnica.

BAZYLIKA - w sensie architektonicznym - kościół wielonawowy (nawa główna wyższa od naw bocznych), W sensie liturgicznym tytuł honorowy nadawany świątyniom ze względu na ich szczególne znaczenie.

BAZYLIKA MNIEJSZA – tytuł honorowy, nadawany przez papieża, lub w drodze prawa zwyczajowego, który otrzymują kościoły wyróżniające się wartością zabytkową, albo ze względu na swoje walory liturgiczne bądź duszpasterskie. Posiadają go obecnie znaczniejsze kościoły katedralne. Przywilejem bazylik jest uzyskanie odpustu zupełnego w czasie ich nawiedzenia w niektóre dni.

BAZYLIKA WIĘKSZA – często nazywana jako bazylika patriarchalna od łacińskiej nazwy Patriarchium – pałac papieski. Nazwa sugeruje że są one częścią pałacu papieskiego – tytuł honorowy zarezerwowany dla papieża z tronem papieskim i ołtarzem zarezerwowanym dla papieża albo upoważnionych przez niego prałatów. Bazyliki większe posiadają także pewne przywileje: używa się w nich konopeum i tintinnabulum. W takich kościołach organizowane są nadzwyczajne odpusty, istnieją przy nich siedziby kolegiów penitencjarzy, zaś ich kanonicy mają prawo używać cappa magna oraz rokiety. Obecnie tytuł bazyliki większej posiadają cztery rzymskie świątynie: św. Jana na Lateranie, Matki Bożej Większej na Eskwilnie, św. Pawła za Murami i bazylice św. Piotra na Watykanie.

BEATYFIKACJA - uznanie za błogosławioną, osobę zmarłą w opinii świętości (poprzedzone procesem beatyfikacyjnym)

BENEDICTUS (z łac. błogosławiony) – Hymn Zachariasza przekazany przez Ewangelię wg św. Łukasza (Łk 1, 68-79). Wypowiedział go Zachariasz, gdy spełniła się obietnica dana mu w świątyni związana z zapowiedzią narodzin syna – Jana Chrzciciela. Po jego narodzinach, gdy ósmego dnia obrzezano dziecko i nadano mu imię Jan, jego ojciec – Zachariasz – odzyskał mowę i jako pierwsze słowa wypowiedział właśnie te słowa uwielbienia Boga. W Liturgii Godzin hymn ten stanowi stałą część porannej modlitwy Kościoła.

BENEDYKCJONAŁ – księga zawierająca błogosławieństwa osób oraz poświęcenia rzeczy i miejsc służących człowiekowi.

BIBLIA - Pismo Święte - zbiór ksiąg napisanych pod natchnieniem Ducha Świętego zawierających słowo skierowane do ludzi przez Boga.

BIELIZNA KIELICHOWA – w sensie ścisłym puryfikaterz (złożona na trzy chusta do wycierania kielicha) i korporał (kwadratowa chusta, na której ustawia się kielich i patenę). Obie powinny być wykonane z czystego lnu. W znaczeniu szerszym należy do niej również palka (czyli kwadratowe, usztywnione nakrycie kielicha) oraz specjalny welon do nakrywania kielicha (wg starej tradycji ozdobny welon nazywany jest "szatą Króla").

BIERZMOWANIE - sakrament wtajemniczenia chrześcijańskiego, w którym człowiek otrzymuje w szczególny sposób Ducha Świętego.

BINACJA - dwukrotne odprawianie Mszy św. jednego dnia (prawa binacji udziela Biskup).

BIRET - nakrycie głowy duchownych katolickich w kształcie czterokątnej, sztywnej czapeczki z czterema rogami i pomponem. Dla prezbiterów w kolorze czarnym, dla kanoników kapituły – czarne z różowym pomponem, dla biskupów – koloru różowego, a dla kardynałów – czerwone (purpurowe).

BISKUP - zwierzchnik Kościoła lokalnego (diecezji), który przewodniczy wspólnocie wiernych mocą bezpośredniego apostołskiego pełnomocnictwa.

BŁOGOSŁAWIENSTWO - życzenie uzyskania specjalnej przychylności Bożej dla jednostki, wspólnoty lub rzeczy przez odpowiednie słowa i towarzyszące im gesty sakralne, modlitwa nad rzeczą lub osobą w celu uproszenia pomocy od Boga.

BŁOGOSŁAWIONY – w Kościele Katolickim osoba zmarła, która za życia odznaczała się szczególnymi cnotami inspirowanymi doświadczeniem religijnym, lub też która z powodu swojej religii poniosła śmierć męczeńską. Kościół w akcie beatyfikacji zezwala na publiczny kult takiej osoby w skali lokalnej np. diecezji.

BREWIARZ - potoczna nazwa ujednoliconej treści Liturgii Godzin, czyli codziennej modlitwy Ludu Bożego. Obowiązek sprawowania jej w całości (lub w odpowiedniej części) mają osoby które przyjęły święcenia (diakoni, prezbiterzy, biskupi) albo złożyły śluby wieczyste (zakonnicy i siostry zakonne). Pozostali wierni nie muszą jej sprawować, jednakże jest ona dla nich zalecana. Na liturgię godzin składają się: wezwanie, godzina czytań, jutrznia, modlitwa w ciągu dnia, nieszpory, kompleta.

BULLA – uroczysty dokument papieski w języku łacińskim, sporządzany pierwotnie na pergaminie i zaopatrzony w pieczęć. Dotyczy spraw mniejszej wagi i o węższym znaczeniu niż encyklika i adhortacja. Bulle mogą odnosić się do spraw całego Kościoła, poszczególnych Kościołów lokalnych, a także diecezji czy zakonów. W czasach nowożytnych używa się ich rzadziej i w formie uproszczonej.

BURSA - sztywna torebka do zawieszenia na szyi, na naczynie z Komunią chorych.

CAEREMONIALE EPISCOPORUM (z łac. Ceremoniał Biskupi) – księga zawierająca sposób odprawiania (ceremonie i rubryki) liturgii i nabożeństw przez biskupa.

CAŁUN TURYŃSKI – płótno zawierające obraz dwustronnego (od przodu i od tyłu), trójwymiarowego odwzorowania (poprzez rzucenie na płaszczyznę) postaci człowieka. Według tradycji chrześcijańskiej został w nie owinięty po śmierci Jezus Chrystus, a charakter i umiejscowienie ran na całunie odpowiada opisowi z Ewangelii. Obraz powstał według niej samoistnie (wypalił się na owiniętym dookoła ciała materiale) pod wpływem jakiejś energii w momencie zmartwychwstania, a czerwone ślady to krew Jezusa.

CAPPA MAGNA – ozdobna kapa noszona przez kanoników bazyliki większej.

CARITAS - czynne praktykowanie chrześcijańskiej miłości bliźniego lub organizacja dobroczynna działająca w Kościele.

CELEBRANS - osoba przewodnicząca zgromadzeniu liturgicznemu (najczęściej kapłan).

CELIBAT – to forma życia kogoś, kto dobrowolnie zrezygnował z wchodzenia w związek małżeński. W Kościele Katolickim celibat jest wymagany od osób wyświęconych (diakonów, prezbiterów, biskupów) w rytuale rzymskim od XI-XII wieku i ma związek z reformą kościelną papieża Grzegorza VII. Początkowo był jednak domeną zakonów, w których składa się ślubowanie czystości. Przyjęcie celibatu odbywa się podczas święceń diakonalnych, jest on jednak zawsze przyjmowany w wolności i „dla Królestwa niebieskiego” (Mt 19, 12).

CEREMONIAŁ – księga zawierająca przepisy i formy uroczystego sprawowania liturgii.

CEREMONIARZ - osoba przygotowująca i koordynująca różne posługi oraz dbająca o spokojny, harmonijny przebieg uroczystości.

CERKIEW – budynek przeznaczony do sprawowania nabożeństw prawosławnych; przestrzeń sakralna dla celebracji Boskiej Liturgii. Prawosławni oraz grekokatolicy wierzą, że jest ona miejscem szczególnego przebywania samego Boga. Nazwa cerkiew w języku staropolskim oznaczała po prostu kościół, dopiero w późnym średniowieczu nazwą tą określano tylko kościoły prawosławne.

CEROFERARIUSZ – inaczej ministrant światła, przenosi świecę lub pochodnię w procesji lub asyście.

CHERUB (cherubin) – potężna nadprzyrodzona istota, stojąca bardzo wysoko w hierarchii bytów, znajdująca się często w bezpośredniej bliskości Boga. Mylona często z putto, pojawiającym się w dziełach sztuki nowożytnej. Biblia, która wzmiankuje o cherubach około 100 razy, przedstawia je zazwyczaj jako ogromne, hybrydowate istoty o orlich skrzydłach, ludzkich twarzach i tułowi na poły lwa, na poły wołu.

CHORAŁ - oficjalny śpiew Kościoła (jednogłosowy), lub księga zawierająca śpiewy liturgiczne.

CHORAŁ GREGORIAŃSKI – liturgiczny jednogłosowy śpiew w kościele rzymskokatolickim. Nazwa pochodzi od papieża św. Grzegorza I Wielkiego (590-604), który miał śpiewy te zebrać i uporządkować (w księdze zwanej chorałem). Melodie chorału stanowiły podstawę (linię melodyczną, do której dokomponowuje się głos lub głosy) wielogłosowej muzyki średniowiecznej.

CHÓR – zespół osób, którzy wzbogacają sprawowanie liturgicznych obrzędów swym śpiewem w profesjonalny sposób; zazwyczaj dyrygowani przez organistę.

CHÓRY ANIELSKIE – jest ich dziewięć, w hierarchii są to:

- pierwsza triada – Serafyny, Cherubiny, Trony;
- druga triada – Panowania, Moce (Cnoty), Potęgi (Władze);
- trzecia triada – Zwierzchnictwa (Księżstwa), Archanioły, Anioły

CHRZEST - pierwszy i najpotrzebniejszy sakrament, uwalnia od grzechu pierworodnego i wszystkich innych grzechów i włącza do Kościoła; sakrament inicjacji i ponownych narodzin

CHRZEŚCIJAŃSTWO - religia założona przez Jezusa Chrystusa. W ciągu wieków swej historii rozpadło się na: Katolicyzm, Prawosławie, Protestantyzm.

CIEMNA JUTRZNA – poranna modlitwa pochwalna odprawiana w ostatnich dniach Wielkiego Tygodnia.

CIEMNICA (ołtarz adoracji)- miejsce w kościele gdzie przechowuje się Najświętszy Sakrament w noc z Wielkiego Czwartku na Wielki Piątek.

CINGULUM - pasek służący do przepasywania alby, element stroju liturgicznego.

CREDO - wyznanie wiary (łac.. credo - wierzę).

CUSTODIA (kustodia) - naczynie, w którym przechowuje się Najświętszą Hostię do wystawienia w monstrancji.

CYBORIUM - (puszka) – zdobione naczynie liturgiczne w kształcie kielicha zaopatrzonego w przykrywkę, służące do przechowywania Najświętszego Sakramentu pod postacią chleba i rozdzielania Go wiernym

CZYŚCIEC – stan, w którym człowiek zmarły w stanie łaski uświęcającej oczyszcza się po śmierci z nieodpokutowanych na ziemi win grzechów ciężkich, powszednich i wszelkich niedoskonałości. Jest to bolesne dochodzenie duszy do absolutnie doskonałej miłości, koniecznej do osiągnięcia szczęścia Nieba. Ciężar kary czyścicowej zależy od rodzaju oraz liczby popełnionych grzechów. Oczyszczającym cierpieniem jest tęsknota za Bogiem. Po ukończeniu oczyszczenia zmarli z czyścica trafiają do nieba (nie ma możliwości przejścia z czyścica do piekła).

DALMATYKA – szata własna diakona. Wkłada się ją na albę i stułę. Jest znakiem urzędu, zaszczytu diakona usługującego Chrystusowi Eucharystycznemu. Modlitwa kościelna przedstawia ją jako szatę radości i symbol nadprzyrodzonej sprawiedliwości.

DARY DUCHA ŚWIĘTEGO – łaski otrzymywane podczas Sakramentu Bierzmowania, umacniające nas do mężnego wyznawania wiary i do postępowania według jej zasad. Są to: mądrość, rozum, rada, męstwo, umiejętność, pobożność, bojaźń boża.

DARY OFIARNE – są to rzeczy i akty wewnętrzne, które człowiek składa Bogu w czasie Mszy Świętej. Przede wszystkim są to dary chleba i wina, które wyrażają wszelką ofiarę człowieka.

DECHRYSYANIZACJA – laicyzacja, odchodzenie od chrześcijaństwa, charakteryzujące się zanikiem praktyk oraz odrzucenie, nakazów Bożych – dekalogu, lekceważenie wartości i nauki Chrystusa. Doskonałym przykładem XXI w. może być pogląd zakazujący wieszania krzyży w przestrzeni publicznej (szkoły, urzędy, itp.).

DEDYKACJA KOŚCIOŁA – święto obchodzone w rocznicę konsekracji kościoła. Często uroczystość jest połączona z dorocznym odpustem parafialnym.

DEKALOG – nazwa Dziesięciorga Przykazań Bożych, przekazanych przez Boga Mojżeszowi na górze Synaj. Zawiera dziesięć zasad którymi powinien kierować się chrześcijanin, gdyż są one podstawą jego życia w duchu Chrystusa.

DEKANAT (rejon) – pomocnicza jednostka terytorialna administracji kościelnej, obejmująca kilka do kilkunastu parafii (około 10) z dziekanem (wikariuszem rejonowym, archiprezbiterem) na czele, którego może zastępować wicedziekan.

DEMON – w chrześcijaństwie synonim diabła, ale także zły duch, który może opętać człowieka.

DEWOCJA – manifestacyjna pobożność, przesadna gorliwość w pełnieniu praktyk religijnych.

DEWOCJONALIA – przedmioty służące do odprawiania kultu religijnego.

DIABEL – w judaizmie i chrześcijaństwie upadłe anioły, strącone przez Boga do piekła. Określenie używane zamiennie ze słowem szatan i demon.

DIAKONAT – pierwszy stopień święceń, przyjmowany co najmniej 6 miesięcy przed święceniami drugiego stopnia – prezbiteriatu (właściwymi). Diakon upoważnia do wygłaszania kazań, sprawowania chrztów oraz małżeństw, asystowania we mszy świętej. Natomiast zastrzeżone jest sprawowanie eucharystii, sakramentu pokuty oraz namaszczenia chorych.

DIAKON CZASOWY – mężczyzna, który przyjął sakrament święceń w stopniu diakonatu i przygotowuje się do przyjęcia kolejnego stopnia święceń tj. prezbiteratu. Diakon jest tu stopniem prowadzącym do prezbiteratu, zgodnie ze starożytną zasadą, która głosiła, że nikt kto nie pełnił posługi diakona nie może być wyświęcony na prezbitera w Kościele.

DIAKON STAŁY – mężczyzna, który przyjął sakrament święceń w stopniu diakonatu ale nie zamierza zostać księdzem (prezbiterem). Może nim zostać mężczyzna żonaty (35 lat i 5 lat w związku małżeńskim oraz zgoda żony) bądź kawaler (25 lat, ale nie będzie już mógł zawrzeć sakramentalnego związku małżeńskiego). Diakon w zasadzie powołany jest do wypełniania trzech podstawowych zadań Kościoła – słowa, liturgii i miłości. Daje mu to prawo do głoszenia Słowa Bożego zawartego w Piśmie Świętym, nauczania i napominania wiernych. Może więc głosić homilię w trakcie Mszy Świętej, udzielać Komunii Świętej, udzielać Chrztu Świętego, błogosławić związki małżeńskie oraz przewodniczyć obrzędom żałobnym i pogrzebowym. Głównym zadaniem diakona jest zatem wspomaganie kapłanów w posłudze duszpasterskiej. Diakon stały za pełnienie swej posługi nie otrzymuje wynagrodzenia, utrzymuje się z własnej pracy zarobkowej.

DIASPORA – słowo pochodzenia greckiego. Oznacza ono rozproszenie wyznawców danej religii wśród wyznawców innej, lub też członków danego narodu wśród innych narodów.

DIECEZJA – pomocnicza jednostka terytorialna administracji kościelnej; inaczej biskupstwo, czyli teren podległy biskupowi.

DOGMAT – prawda religijna, którą Kościół podaje do wierzenia jako nieomylną.

DOKSOLOGIA (gr. doksa – chwała i logos – słowo) – formuła wielbiąca Boga, występująca zwykle na końcu jakiejś modlitwy. Do liturgicznych doksologii można zaliczyć we Mszy Świętej hymn „Chwała na wysokości Bogu”, Wielką Doksologię – kończącą Modlitwę Eucharystyczną („Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie...”), a także odmawiane w Liturgii Godzin na zakończenie każdego z psalmów uwielbienie Trójcy Przenajświętszej („Chwała Ojcu i Synowi, i Duchowi Świętemu”).

DOKTOR KOŚCIOŁA – tytuł nadawany przez Kościół świętym, którzy wyróżnili się szczególną wiernością prawdom wiary i wybitną wiedzą teologiczną oraz wnieśli istotne wartości do interpretacji Objawienia i rozwoju nauki wiary.

DOKTRYNA RELIGIJNA – poglądy dotyczące natury i cech charakterystycznych sfery sacrum. Jeden z elementów systemu religijnego.

DORMITORIUM – cele lub sypialnie w klasztorze.

DROGA KRZYŻOWA (łac. Via Crucis) – nabożeństwo wielkopostne o charakterze adoracyjnym, polegające na symbolicznym odtworzeniu drogi Jezusa Chrystusa na śmierć i złożenia Go do grobu. W kościołach katolickich droga krzyżowa przedstawiana jest w formie czternastu obrazów lub rzeźb rozmieszczonych na ścianach bocznych świątyni. Stacje drogi krzyżowej to nie tylko odtworzenie wydarzeń z ostatnich dni Chrystusa – mają one swą bogatą symbolikę.

DROGA ŚWIATŁA (łac. Via Lucis) – nabożeństwo odprawiane w okresie wielkanocnym na wzór wielkopostnego nabożeństwa Drogi Krzyżowej. O ich podobieństwie przypominają łacińskie nazwy oraz identyczna liczba stacji (patrz: dodatek, pkt 7.). Proponowane stacje drogi światła oparte są na wydarzeniach odnotowanych w Nowym Testamencie a samo nabożeństwo jest odprawiane po zapadnięciu zmroku, aby podkreślić symbolikę światła. Droga Światła ma formę procesji, na której czele jest niesiony paschał, krzyż z czerwoną stułą lub figura Zmartwychwstałego Chrystusa oraz Ewangeliarz. Wierni niosą zapalone świece. Nabożeństwo to pojawiło się już kilka wieków temu, ale należy dziś do nabożeństw zapomnianych. Jego głównym celem jest podkreślenie znaczenia czasu wielkanocnego w Kościele. Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest dla chrześcijan kluczowym wydarzeniem w przeżywaniu wiary, jednak brakuje rozważania tej tematyki poza liturgią. Jest to prawdopodobnie wynik akcentowania duchowości pasyjnej, a więc związanej z męką i śmiercią Chrystusa.

DUCH ŚWIĘTY (łac. Spiritus Sanctus) – trzecia obok Boga Ojca i Syna Jezusa, osoba Trójcy Świętej. Umacnia i ożywia Kościół, daje człowiekowi siłę i zdolności (Dary Ducha Świętego). Jest Pocieszycielem posłanym Kościołowi jako pierwszy dar po zmartwychwstaniu Chrystusa, w dniu Zesłania Ducha Świętego.

DUSZA – w większości religii oraz w wielu poglądach filozoficznych i kulturowych: substancja ulotna, eteryczna, zjawisko siły ożywiającej ciało, a trwającej nawet po jego śmierci (zależnie od religii przyjmuje się jego występowanie u człowieka i ewentualnie zwierząt). To co będzie się działo z duszą po śmierci i jak człowiek za życia może na to wpływać, jest jednym z kluczowych elementów religii wyznających istnienie duszy. Większość z religii (lecz nie wszystkie) uważa duszę ludzką za niematerialną i nieśmiertelną.

DYNGUS – obyczaj praktykowany w Poniedziałek Wielkanocny. Nazywano tak datek dawany przez gospodynie mężczyznom chodzących po domach, składających życzenia świąteczne i wygłaszających oracje i wiersze o Męce Pańskiej, bądź też komiczne parodie. W zamian za to otrzymywali jajka, wędliny i pieczywo.

DYSPENSA – zwolnienie czasowe lub stałe od stosowania obowiązujących przepisów prawa kościelnego w przypadkach szczególnych (dotyczącego np. przeszkód małżeńskich, złożonych ślubów, zachowania postu itp.). Dyspensy może udzielić papież każdemu ochrzczoneму od wszystkich ustaw kościelnych, biskupi ordynariusze – jedynie od prawa diecezjalnego członkom diecezji. Dyspensa może być też udzielona przez przełożonych zakonnych – od ustaw zakonnych swoim podwładnym.

DYSTYNKTORIUM – wzorowany na krzyżu biskupim ozdobny, metalowy emblemat w kształcie krzyża lub medalionu używany przez kanoników do uroczystego lub chórowego stroju.

DZIEKAN – przełożony w różnych wspólnotach.

DZIEŃ ZADUSZNY – liturgiczne Wspomnienie Wszystkich Wiernych Zmarłych. Przypada 2-go listopada i jest dniem modlitwy do Boga, by zmarli mieli udział w Chrystusowym zwycięstwie nad śmiercią. Tego dnia rodziny odwiedzają groby swoich bliskich i zbierają się na cmentarzu na uroczystej Mszy Świętej.

DZWON KOŚCIELNY – instrument muzyczny wywodzący się z Chin, służący zwoływaniu wiernych na Mszę Świętą i inne nabożeństwa. Dzwony zwiastują zarówno smutne (śmierć) jak i radosne (wybór nowego papieża) wydarzenia; ich dźwięk upiększa i dodaje większego majestatu procesjom liturgicznym.

DZWONKI – przyrząd dźwiękowy służący do informowania wiernych podczas sprawowania liturgii, kiedy mają klękać i wstawać.

DZWONNICA – wieża kościelna z dzwonem kościelnym.

EDEN (z hebr. ogród rozkoszy) – biblijny raj stworzony przez Boga dla pierwszych ludzi (Adama i Ewy). Słowo raj, które chrześcijanie używają jako synonim Ogrodu Eden, pochodzi z perskiego określenia paradis oznaczającego ogród lub ogrodzone miejsce. Według Biblii Raj był ogrodem, który Bóg wydzielił na Ziemi ze względu na jego wspaniałe warunki. Ogród został następnie zamknięty i odizolowany od reszty ziem. Dzięki temu, że sam Bóg zwykł w nim przebywać, zyskał rangę sacrum. Ogród w Edenie funkcjonował jako wzór niezakłóconej więzi między Bogiem a ludźmi oraz między ludźmi a przyrodą, zerwanej po nieposłuszeństwie pierwszych ludzi. Choć rajski ogród był początkowo miejscem na ziemi, można więc domniemywać, że został zniszczony podczas potopu. Autorzy Nowego Testamentu zdają się sugerować, że został on po upadku człowieka zabrany z naszej rzeczywistości. Według żydowskiej tradycji Bóg albo przywróci kiedyś ogród w Edenie, albo nastąpi jego nowe stworzenie. Księga Apokalipsy stoi na drugim stanowisku.

EGZORCYSTA – w kościele katolickim to biskup albo mianowany przez niego kapłan, który posiada specjalny mandat do sprawowania egzorcyzmów. W praktyce oznacza to pozwolenie na wypędzanie złych duchów z osób opętanych i modlitwę nad osobami duchowo udręczonymi. Powaga tego sakramentalne i charakter egzorcyzmu wymagają, by posługa egzorcystyczna nad opętanymi i zniewolonymi sprawowana była mocą specjalnego i wyraźnego zezwolenia miejscowego ordynariusza (zwykle biskupa diecezjalnego). Zezwolenia takiego udziela się na stałe lub doraźnie. Egzorcysta w swojej posłudze kieruje się zaleceniami Rytuału Rzymskiego, zdobytą wiedzą i własnym doświadczeniem.

EGZORCYZM – obrzęd liturgiczny mający na celu uwolnienie człowieka, rzeczy lub miejsca od działania złego ducha.

EKSCELENCJA – tytuł honorowy, zwrot grzecznościowy należny w Kościele biskupom.

EKSKOMUNIKA – ciężka kara kościelna polegająca na wyłączeniu katolika ze wspólnoty Kościoła.

EKUMENIZM (z gr. οικουμενική, oikumene), ruch na rzecz jedności Kościoła, zwany też ruchem ekumenicznym. Odbywa się to po- przez prowadzenie dialogu, przy zachowaniu tożsamości religijnej.

EMBOLIZM (embolium, przydatek) – dołączona do Ojczy nasz modlitwa kapłańska, zawierająca rozwinięcie ostatniej prośby Modlitwy Pańskiej i dająca wyraz oczekiwaniu na przyjście Pana.

EMINENCJA – tytuł honorowy, zwrot grzecznościowy należny w Kościele kardynałom i innym wysokim dostojnikom.

ENCYKLIKA – urzędowe pismo papieża skierowane do całego Kościoła w sprawach doniosłej wagi dla życia wspólnoty Kościelnej a także dla wszystkich ludzi dobrej woli. Ma na celu utrzymanie w Kościele jedności wiary i obyczajów; służy wyjaśnianiu kwestii spornych, wskazywaniu właściwego rozwoju doktryny chrześcijańskiej, konkretnym pouczeniom a niekiedy dogmatycznym definicjom. Tytuł każdej encykliki pochodzi od jej pierwszych słów.

EPIFANIA – objawienie się Boga w świecie i w dziejach ludzkości. Uroczystość Objawienia Pańskiego (Trzech Króli) obchodzi się 6 I.

EPIKLEZA – wezwanie skierowane do Boga, aby pobłogosławił lub uświęcił rzecz stworzoną. W kanonie mszalnym epikleza jest modlitwą z prośbą, żeby Duch Święty zstąpił na dary ofiarne i zamienił je w Ciało i Krew Chrystusa dla duchowego pożytku tych, którzy je przyjmują.

EPISKOPAT – ogół biskupów i arcybiskupów w danym kraju, zbierający się na Konferencje Episkopatu Polski pod przewodnictwem prymasa. Również: święcenia biskupie.

EPISTOLARIUM – zbiór perykop uszeregowanych według kalendarza liturgicznego (inna nazwa Lekcjonarza Mszałnego).

EPISTOLA (z łac. epistula – list) – w liturgii chrześcijańskiej czytanie z listów Apostolskich. Jest ono składową częścią liturgii słowa. W rycie rzymskim jest umiejscowione po I czytaniu i psalmie responsoryjnym, a przed aklamacją Alleluja i Ewangelią.

EPITAFIUM – napis albo tablica nagrobna wysławiające zmarłego.

ESCHATOLOGIA – dział teologii (i filozofii) zajmujący się sprawami ostatecznymi człowieka i świata.

EUCHARYSTIA – dziękczynienie, inaczej msza święta, także: Najświętszy Sakrament przechowywany w tabernakulum.

EUCHOLOGIA – całość modlitw „własnych”, czyli charakterystycznych dla jakiejś określonej celebracji. Zawiera ona modlitwy przewodniczącego liturgii, prefację, oraz śpiewy własne, zamieszczone w Mszale.

EWANGELIARZ – księga zawierająca całościowe teksty kanoniczne wszystkich czterech Ewangelii wg wszystkich czterech autorów: Mateusza, Marka, Łukasza i Jana bez podziału na perykopy (lekcje mszalne).

EWANGELISTARZ – księga liturgiczna większego formatu i bogato zdobiona, używana podczas uroczystych celebracji liturgicznych. Zawiera tylko te perykopy Ewangelii Świętych, które są odczytywane w celebracjach liturgicznych, a więc na każdą niedzielę roku i cyklu liturgicznego z podziałem na okresy liturgiczne. Znajdują się w nim także perykopy przewidziane na poszczególne uroczystości i święta oraz specjalne msze święte (np. bierzmowanie).

EWANGELIZACJA – podstawowa misja Kościoła, głoszenie światu Jezusa Chrystusa i Jego Ewangelii, tak, aby Boży plan zbawienia rozszerzał się na wszystkich ludzi na ziemi. Obowiązek ewangelizacji spoczywa nie tylko na biskupach i księżach, ale na wszystkich członkach Kościoła i jest miarą ich duchowej dojrzałości.

EXSULTET – hymn sławiący światło paschału, w którego blasku ma być obchodzona Wigilia Paschalna, wykonywany uroczyście przez diakona po wniesieniu paschału do wnętrza kościoła i zapaleniu od niego świec zgromadzonych wiernych.

FERETRON – przenośny, obustronnie namalowany obraz religijny w ozdobnych ramach, obustronna płaskorzeźba lub figura świętej postaci na podstawie, obnoszona w czasie procesji.

FORMULARZ MSZALNY – zestaw tekstów liturgicznych, dobranych na konkretny dzień. Składa się na niego: antyfony na wejście, kolekta, modlitwa nad darami, prefacja, antyfony na Komunię Świętą, modlitwa po Komunii Świętej, czasem uroczyste błogosławieństwo oraz antyfony na ofiarowanie.

FUNKCJE LITURGICZNE – zadania pełnione przez świeckich tylko w czasie liturgii, powierzone im poprzez udzielenie specjalnego błogosławieństwa (upoważnienia, a nie święceń), które w ten sposób (poniekąd jak posługi) nabrały cech stałych.

GAUDATE – nazwa III Niedzieli Adwentu w roku liturgicznym. W tym dniu kapłan przybiera ornat koloru różowego (zmieszanie fioletowego z białym), jako znak radości i rozpoczęcie bezpośredniego przygotowania na nadejście Jezusa.

GENERAL – najwyższy przełożony w niektórych zakonach katolickich. Wybierany jest przez kapitułę i sprawuje władzę nad wszystkimi zgromadzeniami danego zakonu na świecie.

GLORIA IN EXCELSIS DEO („Chwała na wysokości Bogu”) – starożytny hymn wielbiący. Należy on do licznych hymnów układanych i śpiewanych w pierwotnym Kościele, na wzór psalmów. Jest bardzo czcigodnym hymnem, w którym Kościół zgromadzony w Duchu Świętym wysławia i równocześnie błaga Boga Ojca i Baranka Bożego. Hymn ten śpiewa się lub odmawia w uroczystości i święta oraz niedziele, z wyjątkiem Adwentu i Wielkiego Postu.

GODZINA CZYTAŃ – jedna z części Liturgii Godzin, którą zaleca się odmawiać w godzinach nocnych. Nawiązuje ona do prastarego zwyczaju czuwań nocnych (wigilii), z których ta godzina się wywodzi.

GODZINKI – nabożeństwo ku czci Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, zawierające całą teologię maryjną. Nazwa nabożeństwa pochodzi stąd, że podziałem swoim przypomina Liturgię Godzin, podzieloną na siedem godzin kanonicznych.

GODZINY KANONICZNE – modlitwy (określane jako godziny), wchodzące w skład brewiarza, odmawiane w klasztorach o stałych porach: jutrznia (matutinum), laudes, pryma (obecnie zniesiona), tercja, seksta, nona, nieszpory, kompleta.

GOLGOTA (łac. Calvaria – czaszka) – wzgórze znajdujące się nieopodal Jerozolimy, gdzie dokonywano egzekucji na skazańcach. Według ewangelistów na Golgocie dokonała się Męka Pańska – ukrzyżowanie Jezusa Chrystusa. W egzekucję Jezusa poprzedzała Droga krzyżowa.

GONG – sprzęt składający się z dźwięczącej przy uderzeniu tarczy lub kilku tarcz oraz pałeczki. Używany jest głównie podczas przeistoczenia, a czasami także podczas wielkiej doksolonii.

GORZKIE ŻALE – są typowo polskim śpiewanym nabożeństwem ku czci Męki Jezusa Chrystusa. Składa się ono z trzech części, w których rozpamiętywane są poszczególne etapy Męki Pańskiej:

- od modlitwy w Ogrójcu do niesprawiedliwego osądzenia,
- od niesłusznego oskarżenia Jezusa do ukoronowania cierniem,
- od ukoronowania cierniem Jezusa do skonania na krzyżu.

W praktyce zwykle śpiew Gorzkich Żali wiązany jest z kazaniem pasyjnym.

GROMNICA – płonąca i spalająca świeca jest znakiem gotowości na przyjście Chrystusa. Wręcza się ją podczas chrztu świętego dla tego, aby dziecko mogło w wierze wyjść na spotkanie Przychodzącego Pana. Niesie się ja podczas I komunii świętej, zapala w liturgię Wielkiej Soboty, podczas procesji 2 lutego. Jej blask towarzyszy nam w ostatniej godzinie życia.

GRÓB PAŃSKI – to kaplica, gdzie wystawia się Najświętszy Sakrament na zakończenie liturgii w Wielki Piątek. Symbolizuje ona grób Chrystusa. W centrum umieszcza się figurę umarłego Jezusa oraz monstrancję okrytą przezroczystym welonem, na pamiątkę całunu, w który owinięto Jezusa w grobie.

GRZECH – pojęcie, które oznacza przekroczenie norm religijnych. Dokładniej jest to świadome działanie, bądź postawa, która jest sprzeczna z nakazami boga. Potocznie grzechem nazywa się myśl, wypowiedź lub czyn, który jest moralnie naganny, szkodzący innym lub samej osobie dokonującej

grzechu. Grzech w tym znaczeniu oddala daną osobę od boga i innych ludzi i obciąża sumienie tej osoby winą. Często popełnienie grzechu oznacza wstąpienie w pewien stan nieczystości, który jeśli nie zostanie zmyty może oznaczać karę w życiu pozagrobowym. Szczególnym przypadkiem jest grzech pierworodny, który jest dziedziczony przez wszystkich ludzi, a oznacza występującą u wszystkich ludzi skłonność do czynienia zła. Rozróżnia się ponadto grzechy powszednie (lekkie) oraz ciężkie (śmiertelne). Grzech ciężki musi spełniać trzy warunki: dotyczyć materii poważnej (naruszać jedno z dziesięciu przykazań), być popełniony z pełną świadomością i przy całkowitej wolności. Grzech powszedni natomiast to naruszenie przykazań w małej rzeczy, bez całkowitej świadomości, albo bez całkowitej dobrowolności.

GWARDIA SZWAJCARSKA – piesza formacja wojskowa, pełniąca rolę straży przybocznej papieża.

HABEMUS PAPAM (dosł. z łac. „mamy papieża”) – ceremonialna formuła, którą wypowiada kardynał-diakon i tym samym powiadamia wiernych zgromadzonych na Placu św. Piotra w Rzymie o dokonaniu wyboru nowego papieża.

HABIT – ubiór zakonny, którego krój, kolor oraz rodzaj określa reguła danego zakonu.

HAGIOGRAFIA – dział piśmiennictwa religijnego zapoczątkowany w starożytności (za czasów pierwszych chrześcijan, prawdopodobnie w Rzymie), który obejmuje żywoty świętych, legendy z nimi związane oraz opisy cudów. Hagiografia składa się z trzech części: opisu życia świętego (vitae), męczeństwa (passio) i cudów (miracula). Często opis postaci świętego poprzedzony jest inwokacją do Mesjasza z prośbą o natchnienie, łaskę i oczyszczenie z grzechów. W tym początkowym fragmencie dzieła autor potwierdza swoją wiarygodność oraz zachęca czytelników do lektury swojego utworu.

HERB PAPIESKI – tworzą go: tarcza, potrójna tiara i dwa skrzyżowane klucze, połączone ze sobą czerwonym sznurem. Potrójna tiara symbolizuje władzę papieską (suwerena władców ziemskich), duchownego zwierzchnika świata oraz wikariusza Chrystusowego. Według tradycji srebrny klucz oznacza władzę ekskomuniki, zaś złoty rozgrzeszenia. Dewiza, choć często występuje przy herbach papieskich (zgodnie z zasadami heraldyki) nie należy do herbu. Papieże przyjmują na tarczy swe wcześniejsze herby biskupie.

HEREZJA – poglądy jednostek bądź grupy wyznawców danej religii sprzeczne z dogmatami, podstawowymi zasadami, naukami lub ustaleniami autorytetów konstytuującymi tę religię. W chrześcijaństwie początkowo, jako herezję określano wybiórczą interpretację Pisma Świętego – eksponowanie jednych prawd wiary w połączeniu z pomijaniem innych. Według definicji Tomasza z Akwinu herezja (kacerstwo) polega na odrzuceniu w mniejszej lub większej części depozytu wiary – czyli nauki danego Kościoła dotyczącej kwestii wiary (w odróżnieniu od kwestii liturgicznych, organizacyjnych itp.). Definicja ta jest stosowana między innymi w Kościele katolickim, a pozostałe wyznania chrześcijańskie ujmują istotę herezji w sposób bardzo podobny. Herezję należy odróżnić od apostazji (całkowitego porzucenia wiary) i od schizmy (wypowiedzenia posłuszeństwa najwyższej władzy duchownej). Dawniej w Kościele Katolickim herezje były zwalczane przez inkwizycję, a ich głoszenie groziło np. ekskomuniką lub w najgorszym razie spalaniem żywcem na stosie.

HUMERAŁ – lniana prostokątna chusta, którą kapłan zakłada na ramiona i szyję; część stroju liturgicznego, zakładanego pod albę.

HOMILIA – objaśnienie tekstów Biblii podczas Mszy Świętej i nabożeństw; powinna ona być głoszona podczas każdej Mszy Świętej.

HOSANNA – inwokacja zaczerpnięta ze Starego Testamentu, wyrażająca radość.

HOSTIA – okrągły, cienki i biały opłatek chleba upieczony z mąki pszennej rozrobionej w wodzie, który w czasie Eucharystii zostaje słowami konsekracji przemieniony w Ciało Chrystusa.

HYMN – pieśń ku chwale Boga, jest zawsze wyrazem wzniesłego nastroju religijnego; śpiewany zawsze w postawie stojącej.

IKONA – obraz sakralny wywodzący się z kultury bizantyjskiej. Styl przedstawiania świętych charakterystyczny dla kościołów prawosławnych. Tworzenie ikony jest ściśle określone. Ikona nie jest malowana lecz pisana.

IMPRIMATUR (z łac. niech będzie odbite) – w publikacjach kościelnych pozwolenie na druk książki, oficjalna aprobata władz kościelnych; zaznaczane zazwyczaj na odwrocie strony tytułowej.

IMPROPERIA – śpiewy podczas adoracji krzyża w Wielki Piątek; skargi Ukrzyżowanego na niewdzięczną wspólnotę wiernych, która ciągle na nowo grzeszy, i odpowiedzi w postaci tzw. trishagionu zgromadzenia wiernych, wyznających Chrystusa jako nieśmiertelnego Zbawcę.

INDEKS KSIĄG ZAKAZANYCH – opracowywany i ogłaszany przez Kościół Rzymskokatolicki spis pozycji książkowych (przeważnie z dziedziny teologii i filozofii), zawierających treści przeciwne nauce Kościoła, których nie wolno było czytać, posiadać i rozpowszechniać wiernym bez zezwolenia władz kościelnych, pod groźbą ekskomuniki. 14 czerwca 1966 papież Paweł VI po Soborze Watykańskim II uznał Indeks za dokument historyczny i przestał on obowiązywać wiernych. Groźba ekskomuniki za czytanie książek nie- dozwolonych została odwołana. Zaprzeszono jego publikacji, jednak dotychczasowe indeksy zachowały się. Ostatnie 32. wydanie Indeksu, opublikowane w 1949 r., zawierało ok. 4 tys. tytułów umieszczonych w nim z różnych przyczyn: herezja, amoralność, polityczna niepoprawność, problematyka seksu itd. Obecnie Kongregacja Nauki Wiary (powstała w miejsce dawnego Świętego Oficjum) może wskazywać dzieła szkodliwe dla wiary lub moralności, jednak potępienie przez nią jakiejś pozycji nie wiąże się z nałożeniem sankcji kościelnych na autora lub czytelników.

INFAMIA – pozbawienie, odebranie należnej czci.

INFUŁA (mitra simplex) – nakrycie głowy infułata (w zgromadzeniach zakonnych – opata) używane podczas pełnienia czynności liturgicznych. Podczas koncelebry, gdy koncelebransami są biskupi, celebrans ubiera mitrę, a pozostali biskupi infuły. Ma kształt dwóch trójkątów połączonych opaską, zazwyczaj prosta, biała i bez ozdób. Dawniej infuła była oznaką nietykalności.

INFUŁAT – prałat posiadający przywilej noszenia infuły, członek kapituły. Dawniej kierował procedurą wyboru biskupa, a także pełnił funkcję biskupa, gdy jeszcze nie wybrano następcy poprzedniego, odchodzącego ze stanowiska. Infułaci w zastępstwie biskupa (gdy zachodzi taka konieczność) mogą udzielić sakramentu bierzmowania. Infułatom przysługuje infuła koloru białego, jednakże można zobaczyć również infułata w infule zdobionej podczas podniosłych uroczystości kościelnych. Użycie infuły jest niedopuszczalne w obecności biskupa chyba, że infułat posiada godność archidiakona w kapitule. Infułaci mogą nosić fioletową sutannę albo czarną z rubinowymi obszywkami i guzikami oraz pas jedwabny z frędzlami i fariolę fioletową. Dawniej infułaci mogli trzy razy w roku udzielić błogosławieństwa w czasie rozesłania na końcu Mszy Świętej potrójnym krzyżem. Obecnie są tylko dwie kategorie infułatów: liczbowi i nadliczbowi. Infułaci liczbowi w liczbie siedmiu tworzą Kolegium Protonotariuszy. Pozostali infułaci to infułaci nadliczbowi. Ich obowiązkiem jest złożenie przysięgi protonotarialnej.

INGRES – uroczyste i oficjalne objęcie, przez nowo wybranego biskupa podczas Mszy Świętej, urzędu w swojej diecezji z procesjonalnym wejściem do katedry (także proboszcza w parafii).

INKARDYNACJA – włączenie do kleru dokonujące się poprzez przyjęcie święceń diakonatu. Osoby te od tej pory zostają przeznaczone do posługi Ludowi Bożemu w Kościele lokalnym.

INKLINACJA – w liturgii jest to ukłon ciała lub skłon głowy.

INSYGNIA BISKUPIE (pontyfikalnia) – oznaki godności biskupiej: piuska, pektorał i pierścień biskupi, oraz dodatkowo noszone podczas uroczystych liturgii: mitra i pastorał.

INSYGNIARZE – ministranci posługujący biskupowi w taki sposób, że podczas sprawowania Mszy Świętej trzymają biskupowi mitrę i pastorał w momentach, w których biskup ich nie używa.

INTERDYKT – to nakładany przez władze kościelne lub powstający na mocy prawa kanonicznego przez sam czyn zakaz odprawiania obrzędów religijnych na konkretnym terenie (zbiorowy) lub przez konkretną osobę. Obecnie nie istnieje już interdykt zbiorowy, ale w średniowieczu był stosowany nawet wobec całych państw, kiedy ich władca szkodził papieżowi. Interdykt w przypadku osób świeckich zazwyczaj zawiesza prawa do przyjmowania sakramentów. Na mocy samego prawa traci on ważność w niebezpieczeństwie śmierci. W przeciwieństwie do ekskomuniki nie zrywa jednak łączności z Kościołem.

J

JARMUŁKA (mycka) – sukienna lub aksamitna czapeczka okrywająca czubek głowy, noszona przez Żydów głównie w celach rytualnych.

JASEŁKA (inaczej herody) – teatralne widowisko ludowe, którego tematem jest Boże Narodzenie. Obecnie jasełka wystawiają wyłącznie zespoły dziecięce. Nazwa pochodzi od jasła czyli żłobu.

JEZUS Z NAZARETU (Jezus Chrystus) – urodził się w Betlejem, jego matką była Maria, małżonka Józefa. dzieciństwo i młodość spędził w Nazarecie, w Galilei. Około 27-28 r. przyjął chrzest z rąk Jana Chrzciciela i rozpoczął działalność publiczną jako nauczyciel, prorok i uzdrowiciel. W swoich naukach, kierowanych głównie do Żydów, mówił o nadejściu Królestwa Bożego, o Bogu jako Ojcu, wzywał do nawrócenia, zapowiadał czasy ostateczne i stawiał przed człowiekiem maksymalistyczne wymagania etyczne. Zgromadził wielu zwolenników. Powołał 12 apostołów na swoich głównych uczniów i świadków, wyróżniając wśród nich Piotra. Nauki Jezusa Chrystusa budziły sprzeciw, zwłaszcza wśród uczonych w Piśmie i faryzeuszów, którzy podejrzewali go podważanie Prawa Mojżeszowego. Pojmany w Getsemani w wyniku zdrady Judasza Iskarioty, został postawiony przed arcykapłanami i przed sanhedrynem, który postanowił go uśmiercić. Motywem decyzji była obawa arystokracji jerozolimskiej przed buntem zwolenników Chrystusa przeciw Rzymowi oraz zarzut bluźnierstwa, wynikły z przypisania sobie przez Jezusa Chrystusa godności Mesjasza, Syna Bożego. Wyrok został wydany przez rzymskiego prefekta Poncjusza Piłata, który zezwolił ukrzyżować Jezusa. Umarł i został pogrzebany. Na trzeci dzień po śmierci kobiety z jego najbliższego otoczenia i apostołowie odkryli pusty grób, a potem wielokrotnie widzieli Jezusa powstałego z martwych. Stało się to podstawą chrześcijaństwa. W islamie uznawany jest za proroka.

JUTRZNI – pierwsza część Liturgii Godzin odmawianej o wschodzie Słońca. Częstym zwyczajem jest łączenie jutrzni z godziną czytań.

KADZIDŁO – wonna mieszanina żywicy i ziół, spalana w kadzielnicy podczas celebracji liturgicznych, np. na Mszy Świętej, okadzenie księgi Ewangelii, paschału, krzyża, biskupa, wiernych, itd.

KALENDARZ GREGORIAŃSKI – kalendarz obowiązujący obecnie prawie na całym świecie. Wprowadził go 21 marca 1582 r. papież Grzegorz XIII na miejsce kalendarza juliańskiego. Nazwa pochodzi od imienia reformatora. Kościół prawosławny i unicy używają nadal Kalendarza Juliańskiego.

KALENDARZ JULIAŃSKI – kalendarz słoneczny opracowany na życzenie Juliusza Cezara przez astronoma egipskiego Sosygenesa i wprowadzony w życie 1 stycznia 45 r. p.n.e. jako kalendarz obowiązujący w państwie rzymskim. Obowiązywał w Europie przez wiele stuleci (w Polsce do 1582). Kalendarz juliański spóźniał się o 1 dzień na 128 lat w stosunku do astronomicznego, został więc zastąpiony przez obecnie obowiązujący Kalendarz Gregoriański. Do dzisiaj jednak jest podstawą roku liturgicznego w Kościele Prawosławnym. Skutkiem wprowadzenia kalendarza gregoriańskiego było ominięcie 10 dat (od 5 do 14 października w 1582 r.) – miało to na celu skorygowanie powstałego opóźnienia. Dlatego też Kościół Prawosławny obchodzi Narodzenie Pańskie 6 stycznia – 10 dni po Kościele Rzymskokatolickim.

KALENDARZ LITURGICZNY – zawiera informacje dotyczące poszczególnych dni liturgicznych w ciągu roku. Hierarchizuje wspomnienia, święta i uroczystości. Kalendarz liturgiczny do użytku praktycznego tzw. Ordo precyzuje jakiego formularza Mszy Świętej należy użyć konkretnego dnia, dając wykaz koloru szat liturgicznych, wspomnień oraz pieśni.

KAMERLING (szambelan papieski) – jest to kardynał, który kieruje Kamerą Apostolską. Zarządza on sprawami zwyczajnymi Kościoła oraz troszczy się o dobra i prawa doczesne Stolicy Apostolskiej w okresie wakatu, czyli w czasie między śmiercią papieża a wyborem następnego.

KANCELARIA PARAFIALNA – biuro przeznaczone do spraw administracyjnych lub duszpasterskich parafii katolickich. Zazwyczaj jest to wydzielone pomieszczenie na plebanii. Archiwizuje się tam księgi parafialne i kronika parafii.

KANON RZYMSKI – pierwsza Modlitwa Eucharystyczna, czcigodny i starożytny Kanon, który od reformy liturgii papieża św. Grzegorza I Wielkiego (590-604) rozpowszechnił się w całym Kościele Zachodnim i do 1968 r. był w liturgii zachodniej jedyną Modlitwą Eucharystyczną. Można go używać podczas każdej Mszy Świętej, jednak obecnie zalecany jest na niedziele, uroczystości i święta, a zwłaszcza tych świętych, którzy są w nim wymienieni; nie posiada własnej prefacji i może się łączyć z każdą z nich.

KANONIK – wyższy duchowny katolicki, członek kapituły.

KANONIZACJA – uroczysty akt, w którym papież ogłasza, że dana osoba jest zbawiona, a jej życie jest wzorem do naśladowania przez wiernych. Można się więc modlić przez wstawiennictwo tej osoby do Boga i oddawać jej cześć w sposób określony przez Kościół (nigdy nie można jej oddawać czci należnej tylko Bogu). Kanonizacja dokonuje się w czasie mszy świętej z udziałem papieża.

KANTOR – osoba podtrzymująca śpiew całego ludu i nim kierująca. Intonuje aklamacje i śpiewy, wykonuje wezwania przy litaniiach, a także w przypadku braku psalterzysty może wykonywać śpiewy międzylekcyjne. Podczas sprawowania Liturgii Godzin może na przemian z ludem śpiewać psalmy i hymny. Oprócz przygotowania muzycznego powinien on odznaczać się przygotowaniem liturgicznym.

KANTYK – hymn używany w Liturgii Godzin, zaczerpnięty z Pisma Świętego. Zazwyczaj jest to z Nowego Testamentu: Pieśń Zachariasza (tzw. Benedictus), Pieśń Maryi (tzw. Magnificat) oraz Pieśń Symeona, zaś ze Starego Testamentu m. in.: Pieśń trzech młodzieńców.

KAPA – wierzchnia, ozdobna szata liturgiczna w kształcie półkolistej płaszczy zapinanego na piersiach kłami. Używana przy procesjach, sprawowaniu sakramentów i sakramentaliów z wyjątkiem mszy świętej. Nie jest to strój liturgiczny w takim znaczeniu jak pozostałe szaty liturgiczne. Nie ma też powszechnie przyjętej symboliki.

KAPELAN – duchowny spełniający funkcje liturgiczne przy kaplicy zakonnej, szpitalnej lub przydzielony przez władzę duchowną do obsługi duszpasterskiej pewnej grupy osób lub środowisk (np. kapelan wojskowy, więzienny, szpitalny, uczelniany). Kapelanem nazywany bywa także duchowny diecezjalny bądź zakonny pomagający biskupowi przy czynnościach biskupich i będący jego sekretarzem.

KAPELAN HONOROWY OJCA ŚWIĘTEGO – tytuł w hierarchii Kościoła Katolickiego między kanonikiem a prałatem.

KAPITULARZ – pomieszczenie klasztorne służące zakonnikom do zebrań. Najczęściej usytuowane było w pobliżu prezbiterium albo przy krużganku w skrzydle wschodnim zabudowań klasztornych. Także sala zebrań kapituły kanoników lub potoczna nazwa strychu nad zakrystią w kościołach.

KAPITUŁA – zespół kanoników, dawniej mający prawo wyboru biskupa; także miejsce posiedzeń kanoników i ich narady.

KAPLICA – niewielka budowla sakralna, wolnostojąca lub połączona z kościołem (może w ten sposób tworzyć nawę boczną), pałacem czy klasztorem; także wydzielone pomieszczenie w kościele z ołtarzem.

KAPLICA SYKSTYŃSKA – papieska kaplica w Pałacu Watykańskim zbudowana w latach 1475-1483 z fundacji papieża Sykstusa IV (stąd jej nazwa). To w niej odbywa się najważniejsza część konklawe – głosowania mające na celu wybór kolejnego papieża.

KAPŁAN – osoba duchowna, posiadająca władzę i funkcję pośredniczenia między Bogiem a ludźmi. Kapłaństwo udzielane jest przez Boga tym, którzy z woli Chrystusa przez sakrament święceń stają się nauczycielami, szafarzami sakramentów i pasterzami ludu Bożego.

KAPTUREK – przedmiot służący do gaszenia świec, których nie można zdmuchnąć.

KARDYNAŁ – wysoka godność kościelna, nadawana najwybitniejszym biskupom, duchownym z Kurii Rzymskiej i zasłużonym teologom. Kardynałów mianuje Papież spośród najbardziej zasłużonych dla Kościoła i wyróżniających się wiedzą teologiczną biskupów (wyjątkowo także kapłanów), stoją oni na czele centralnych urzędów Kurii Rzymskiej, odbywają zgromadzenia pod przewodnictwem papieża tzw. konsystorze i przewodniczą ceremoniom liturgicznym. Zewnętrzne oznaki godności: purpurowa (czerwona) sutanna, mucet i piuska, płaszcz i kapelus.

KARDYNAŁ ELEKTOR – kardynał posiadający prawo i obowiązek wybierania nowego papieża podczas konklawe i bycia wybranym. Po ukończeniu 80 lat nie jest już elektorem – traci czynne i bierne prawa wyborcze.

KARDYNAŁ „in pectore” – jest to kardynał, którego mianuje papież, jednak z ważnych powodów nie ujawnia jego nazwiska i zachowuje je „w sercu”.

KARNAWAŁ – okres między Bożym Narodzeniem a Popielcem, wypełniony zabawami, tańcami i obżarstwem. W dawnej Polsce przyjęła się nazwa zapusty.

KATAFALK – zazwyczaj drewniane lub metalowe podwyższenie w kształcie skrzyni, pomalowane na czarno lub fioletowo, często ozdobione symbolami śmierci i zmartwychwstania, na którym umieszcza się trumnę podczas nabożeństwa pogrzebowego.

KATAKUMBY – znajdujące się pod powierzchnią ziemi cmentarze związane z chrześcijaństwem prześladowanym za czasów cesarstwa rzymskiego. Najczęstsze katakumby spotykamy właśnie w Rzymie (np. katakumby św. Kaliksta, gdzie pochowano św. Tarsycjusza). W katakumbach zasadniczo nie odprawiano Eucharystii – nie było to też zwyczajowe miejsce spotkań Chrześcijan.

KATECHEZA – nauczanie zasad wiary chrześcijańskiej. Początkowo katecheza odbywała się w ramach katechumenatu dorosłych, później zostały nią objęte dzieci uczące się w szkole i przygotowujące do Pierwszej Komunii Świętej i bierzmowania.

KATECHIZM – wykład nauki katolickiej w dziedzinie wiary i moralności, oficjalny tekst Nauczycielskiego Urzędu Kościoła. Obejmuje cztery tematy: wyznanie wiary, celebrowanie misterium chrześcijańskiego (liturgia i sakramenty), życie w Chrystusie (nauczanie moralne) oraz modlitwę chrześcijańską.

KATECHUMEN – osoba dorosła przygotowująca się do przyjęcia Sakramentu Chrztu Świętego.

KATECHUMENAT – w starożytnym Kościele czas, w którym kandydaci do chrztu przygotowywali się do jego przyjęcia poprzez pogłębianie wiary, lekturę Pisma Świętego, zaznajamianie się z nauką Kościoła i ucząc się życia we wspólnocie chrześcijańskiej. Dziś popularny jest neokatechumenat, czyli czas pogłębiania wiary we wspólnocie przez tych, którzy już przyjęli chrzest.

KATEDRA – główny kościół diecezjalny pozostający pod zwierzchnictwem biskupa ordynariusza (matka wszystkich kościołów w diecezji, w którym odbywają się największe uroczystości diecezjalne i sprawowana jest Eucharystia pod przewodnictwem biskupa). Nazwę tę nosi również miejsce przewodniczenia liturgii przez biskupa, na której ustawiony jest tron.

KAZANIE – przemówienie kapłana podczas Mszy Świętej lub innych nabożeństw, dotyczące prawd wiary, moralności lub innych zagadnień związanych z wiarą.

KIELICH (calix sacrificus) – naczynie liturgiczne wykonane ze szlachetnych metali, często bogato zdobione. Podczas mszy świętej następuje w nim przeistoczenie wody i wina w krew Chrystusa. Składa się z czary (wewnątrz połączanej lub posrebrzanej) stopki i łączącego je trzonu.

KLASZTOR – miejsce zamieszkania i przebywania zakonników lub zakonnice, często ogół pomieszczeń mieszkalnych z kościołem i budynkami gospodarczymi.

KLAUZURA – zakaz przebywania osobom postronnym na teren przeznaczony wyłącznie dla osób konsekrowanych (np. zakaz wstępu mężczyzn do żeńskiego klasztoru).

KLEPSYDRA – niewielki plakat zawiadamiający o czyjejś śmierci i dacie pogrzebu.

KLER – ogół duchowieństwa konkretnego kraju czy wyznania.

KLERYK – student katolickiej szkoły wyższej (seminarium duchownego).

KOCIOLEK – naczynie z uchwytem na wodę święconą używaną do poświęceń i aspersji; zazwyczaj w zestawie z kropidłem.

KOLEGIATA – kościół, przy którym niegdyś lub obecnie istnieje kapituła.

KOLEGIUM BISKUPÓW – tak nazywa się biskupów Kościoła Katolickiego zjednoczonych z Papieżem i zgodnie z jego wolą konstytuujących podmiot najwyższej i pełnej władzy nad całym Kościołem powszechnym. Członkiem Kolegium Biskupów staje się każdy biskup na mocy sakramentalnej konsekracji i uczestnictwa w hierarchicznej wspólnocie z Biskupem Rzymskim tj. papieżem, który posiada nad nim zwierzchnictwo z racji swego prymatu jurysdykcyjnego. Wszyscy biskupi będący członkami kolegium posiadają prawo udziału w soborze powszechnym i sprawują na nim w sposób uroczysty władzę kolegialną, którą wykonują także przez inne działania kolegialne zgodnie z przepisami Prawa Kanonicznego.

KOLEGIUM KARDYNAŁÓW – jest to gremium złożone z biskupów posiadających tytuł kardynała i tworzących Radę Papieską, której szczególnym uprawnieniem jest prawo wyboru spośród siebie nowego papieża podczas konklawe. Kolegium kardynalskiemu przewodniczy kardynał dziekan, pozostali posiadają tytuły kardynałów-biskupów, kardynałów-prezbiterów i kardynałów-diaconów.

Kolor ich szat jest czerwony i oznacza gotowość do przelania krwi męczeńskiej za Kościół.

KOLEKTA – modlitwa kończąca obrzędy wstępne mszy św. oraz modlitwa końcowa w jutrzni, nieszporach i godzinie czytań. Nazwa pochodzi stąd, że modlitwa ta zbiera i ukierunkowuje intencje modlitewne wiernych.

KOLEDA – pieśń bożonarodzeniowa o tematyce religijnej, początkowo wywodząca się z tradycji ludowej, potem komponowana również przez wielu wybitnych kompozytorów. Odmiana kolędy o wątkach zaczerpniętych z życia codziennego nazywana jest pastorałką. Także: potoczna nazwa wizyty duszpasterskiej.

KOLORATKA – charakterystyczny dla stroju duchownych biały, sztywny kołnierzyk. Może być noszony zarówno przy sutannie, jak i przy stroju świeckim.

KOLORY LITURGICZNE – służą lepszemu wyrażeniu tego, co charakterystyczne dla celebrowanych tajemnic, w okresach składających się na rok liturgiczny. Po raz pierwszy kanon koloru dnia ustalił oficjalnie papież Innocenty III na początku XIII wieku. Od czasu Soboru Trydenckiego pozostaje on niemal niezmienny. Podstawowe kolory liturgiczne to: biały (w okresie Bożego Narodzenia i okresie Wielkanocnym), zielony (w okresie zwykłym), fioletowy (w Adwencie i w Wielkim Poście) oraz czerwony (używany w poszczególne dni roku, m.in. w Niedzielę Palmową, Zesłanie Ducha Świętego i inne).

KOŁADKA (grzechotka) – drewniany instrument składający się z młoteczka, podstawki i rączki, wydający tępe dźwięki. Zastępuje w liturgii kościelnej dzwonki, gong itp. od Mszy Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek do Liturgii Wigilii Paschalnej.

KOMENTATOR – poprzez objaśnienia i pouczenia wprowadza wiernych w tajemnicę liturgii i pozwala na lepsze jej zrozumienie. Wymaga się, by komentarze były krótkie, zwięzłe, jasne i przygotowane na piśmie. Swoją funkcję komentator spełnia stojąc przed wiernymi, ale nie powinien posługiwać się od ambony, ponieważ jest ona stołem Słowa Bożego – stamtąd odczytuje się fragmenty Pisma Świętego i głosi się homilię.

KOMPLETA – modlitwa Liturgii Godzin odmawiana przed udaniem się na spoczynek. Składa się z hymnu, rachunku sumienia, psalmu, czytania, responsorium oraz kantyku Symeona.

KOMUNIKANT – okrągły, cienki i biały, mniejszy od Hostii, opłatek chleba upieczony z mąki pszennej rozrobionej w wodzie, który w czasie Eucharystii zostaje słowami konsekracji przemieniony w Ciało Chrystusa.

KOMŻA – sięgająca najdalej do kolan, niekiedy ozdobiona, biała, płócienna szata używana podczas wykonywania czynności liturgicznych. Powstała ze skrócenia alby, dla większej wygody.

KONCELEBRA – współodprawianie przez kapłanów Eucharystii sprawowanej przez biskupa lub kapłana przez niego wyznaczonego (celebrans).

KONCELEBRANS – kapłan, który sprawuje Eucharystię ale jej nie przewodniczy.

KONFERENCJA EPISKOPATU – wspólnota biskupów państwa (np. Konferencja Episkopatu Polski) lub innej jednostki terytorialnej (np. Konferencja Episkopatów Europy). Decyzje episkopatu mają charakter kolegialny.

KONFESJONAŁ – zazwyczaj drewniany mebel, składający się z krzesła dla spowiednika i klęcznika dla penitenta, często oddzielonych od siebie kratką, przy którym sprawuje się sakrament pojednania (spowiedzi świętej); dawniej nazywany słuchalnicą.

KONKATEDRA – współkatedra, prokatedra; jeden spośród kościołów w diecezji zastępujący katedrę, czyli kościół będący pod zwierzchnictwem biskupa.

KONKLAWA – zebranie Kolegium Kardynałów, mające na celu wybranie spośród siebie przyszłego papieża większością 2/3 głosów. Zwołuje się je między 15 a 20 dniem od dnia śmierci papieża.

KONKORDAT – uroczysta umowa pomiędzy Stolicą Apostolską a państwem, regulująca status prawny Kościoła w tym kraju oraz relacje Kościół-państwo.

KONOPEUM – jedwabna bądź lniana tkanina używana w bazylikach większych do zasłaniania drzwiczek tabernakulum.

KONSEKRACJA (łac. consecrare – poświęcić, consecratio – poświęcenie, przekazanie na własność Bogu) – akt liturgiczny przez który dokonuje się poświęcenie danej osoby, rzeczy lub miejsca na wyłączną służbę Bożą. Konsekuje się osoby w akcie składania przez nie ślubów ubóstwa, posłuszeństwa i czystości, konsekuje się chleb i wino w czasie Eucharystii, konsekuje się kościół, aby służył wyłącznie kultowi Bożemu.

KONSEKRACJA KOŚCIOŁA (łac. consecratio ecclesiae) – uroczyste poświęcenie zastrzeżone dla biskupa nowo powstałej świątyni. Ceremonia składa się z trzech części. Poprzez pokropienie ścian budynku wodą święconą biskup obejmuje go w posiadanie, by następnie odbyć procesję do wnętrza świątyni. Po śpiewie hymnu Veni Creator wypisuje pastorałem na popiele alfabet grecki i łaciński. W kolejnej części za pomocą wody gregoriańskiej uświęca wnętrze kościoła, po czym zostaje odmówiona prefacja, w której biskup błaga o wspomnienie Ducha Świętego. Dopiero w ostatniej części dokonuje się właściwa konsekracja murów poprzez namaszczenie olejem tzw. zacheuszków symbolizujących dwunastu apostołów. Po namaszczeniu ołtarza spala się na nim kadzidło w czterech rogach i pośrodku.

KONSTYTUCJA APOSTOLSKA – uroczyste pismo papieskie, odnoszące się do całego Kościoła lub jego części, dotyczące wiary lub dyscypliny.

KONSYSTORZ – zgromadzenie kolegium kardynalskiego pod przewodnictwem papieża dla rozważenia niektórych ważniejszych spraw albo dla dokonania bardziej uroczystych aktów. Konsystorze bywają zwyczajne lub nadzwyczajne.

KOPISTA (pisarz, katedralis) – w średniowieczu człowiek zajmujący się pisaniem, a w zasadzie przepisywaniem tekstów. Byli to zazwyczaj mnisi lub zakonnicy robiący kopie (egzemplarze) świętych ksiąg, m.in. Biblii.

KORPORAŁ – mała lniana serweta, którą rozkłada się na ołtarzu, i na której podczas Liturgii Eucharystycznej stoi kielich z pateną. Na niej stawia się też monstrancję z Najświętszym Sakramentem.

KOŚCIELNY – osoba zajmująca się przygotowywaniem kościoła do odprawiania w nim obrzędów liturgicznych i odpowiedzialna za budynek, jakim jest świątynia (powinno się jednak na tę osobę mówić zakrystianin).

KOŚCIÓŁ FILIALNY – świątynia znajdująca się na terenie parafii. Należy do macierzystego kościoła, ale różni się od niego tym, że nie ma chrzcielnicy.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY – jest miejscem gromadzenia się wspólnoty miejscowej – parafii (podstawowej jednostki kościoła diecezjalnego). W kościele tym skupia się całe życie religijne parafii. Rozległe parafie mają jeszcze kościoły filialne bądź tylko kaplice. Gospodarzem kościoła parafialnego jest proboszcz, który może mieć do pomocy wikariuszy.

KOŚCIÓŁ REKTORALNY (REKTORAT) – kościół znajdujący się na terenie parafii i podległy proboszczowi. Ustanowieni są przy nich księża-rektorzy, którzy mieszkają przy nich i sprawują w nich nabożeństwa.

KOŚCIÓŁ ZAKONNY – kościół istniejący przy klasztorze, który jest przeznaczony do kultu dokonywanego przez wspólnoty zakonne.

KREDENCJA (abakus) – stolik na naczynia liturgiczne; można na nim przygotowywać kielich podczas offertorium, a także puryfikować naczynia liturgiczne po komunii świętej.

KROPIELNICA – kamienne lub metalowe naczynie na wodę święconą umieszczone w przedsionku kościoła. Przeżegnanie się wodą święconą wchodząc do kościoła jest symbolem duchowego oczyszczenia, natomiast wychodząc symbolem błogosławieństwa – zasadniczo jednak jest to błędne i nie powinno się tego praktykować.

KROPIDŁO – pęczek szczeciny osadzony na trzonku lub gąbka w perforowanym pojemniczku; służy do kropienia wodą święconą.

KRUCHTA – przedsionek w świątyni katolickiej, pod chórem muzycznym lub w osobnej przybudówce.

KRUCYFERARIUSZ – inaczej ministrant krzyża, przenosi krzyż procesyjny w asyście lub procesji.

KRUCYFIKS – krzyż procesyjny z wizerunkiem Chrystusa ukrzyżowanego, przeznaczony do noszenia w czasie procesji.

KRYPTA – podziemie kościoła przeznaczone do celów liturgicznych, a więc mieszczące kaplicę, albo służące za miejsce pochówku zmarłych.

KRZYŻ – znak męki Chrystusa i symbol chrześcijaństwa. W starożytnym Rzymie śmierć na krzyżu była szczególnie bolesna i hańbiąca, zarezerwowana dla najgorszych przestępców. Śmierć na krzyżu dokonywała się poprzez uduszenie.

KRZYŻMO – mieszanina oliwy i z oliwek i balsamu, poświęcona przez biskupa na rannej mszy świętej w Wielki Czwartek (Msza Krzyżma Świętego), używana do namaszczenia przy udzielaniu sakramentów chrztu, bierzmowania, święceń kapłańskich, konsekracji biskupów oraz przy konsekracji kościołów i ołtarzy.

KSIĄDZ – potocznie duchowny katolicki po święceniach prezbiteratu, jednak błędnie nazywa się tak również na diakonów i biskupów.

KSIĘGI LITURGICZNE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO – dokumenty zawierające teksty i przepisy odnoszące się do obrzędów Kościoła, zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską. Zawarte są w nich też objaśnienia dotyczące poszczególnych obrzędów zwane rubrykami (nazwa pochodzi od czerwonego koloru, którym te objaśnienia są pisane; zasadniczy tekst obrzędów jest w kolorze czarnym – stąd nazwa nigryki).

KSIĘGI PARAFIALNE – wszelkiego rodzaju dokumenty wytworzone w kancelarii parafii, które wykorzystywane są w genealogii do ustalenia faktów genealogicznych. Księgi parafialne obejmują: księgi metrykalne (podobne swym charakterem do ksiąg stanu cywilnego), księgi konsystorskie, raptularze i sumariusze.

KURIA – organ diecezjalny, za pomocą którego biskup działa na rzecz Kościoła lokalnego i wykonuje swoje obowiązki względem powierzonej mu diecezji.

KURIA RZYMSKA – przyboczny, doradczy i wykonawczy organ podległy papieżowi, przez który sprawuje on swoją władzę i który pomaga mu w wypełnianiu jego posłannictwa pasterskiego w Kościele powszechnym. Jest to rodzaj rządu papieskiego, a tworzące kurię dykasterie odpowiadają w przybliżeniu ministerstwom czy departamentom w państwach świeckich. Kuria składa się z różnych działów, z których każdy ma swój zakres działania, co wiąże się z odpowiedzialnością oraz odpowiednimi kompetencjami. Najważniejszymi są Sekretariat Stanu oraz kongregacje. Kolejne miejsca w hierarchii zajmują trybunały, rady i komisje papieskie. Kuria stanowi osobisty personel papieża.

KUSTODIA – naczynie, służące do przechowywania Najświętszej Hostii, przeznaczonej do adoracji w monstrancji.

KUSTOSZ – tytuł honorowy kanonika kapituły, zarządzającego majątkiem kapitulnym lub proboszcz kolegiaty nie będący prepozytem.

LAETARE – nazwa IV Niedzieli Wielkiego Postu w roku liturgicznym. W tym dniu kapłan przybiera ornat koloru różowego, jako znak radości i rozpoczęcia bezpośredniego przygotowania do obchodów Świętego Triduum Paschalnego. Od tej niedzieli wszystkie krzyże w kościele przysłonięte są fioletowym materiałem aż do Wielkiego Piątku. Następująca po niej niedziela nazywana jest palmową.

LAVABO – obrzęd obmycia rąk przez kapłana podczas przygotowania darów.

LEGAT PAPIESKI – współpracownik papieża, posiadający najczęściej sakrę biskupią, któremu zleca funkcję reprezentowania go na sposób stały w różnych krajach lub regionach świata.

LEKCJONARZ MSZALNY – księga liturgiczna zawierająca całe Słowo Boże odczytywane podczas celebracji liturgicznych. Jak sama nazwa wskazuje, w odróżnieniu od Ewangelistara, nie zawiera jedynie czytań ewangelicznych na niedziele i święta, ale również czytania poprzedzające Ewangelię (wraz ze śpiewami międzyleckcyjnymi) na niedziele, święta i dni powszednie, opracowane na cały rok kościelny. Wydanie polskie, liczy osiem tomów.

LEKTOR – osoba po szkoleniu, powołana do czytania w zgromadzeniu liturgicznym Słowa Bożego.

LEWATERZ – naczynie liturgiczne, używane podczas obrzędu lavabo w czasie przygotowania darów; stanowi całość z podstawką w kształcie małej tacy, nad którą dokonuje się obmycia rąk.

LIBRYSTA (manduktor) – czyli ministrant księgi, jego zadaniem jest dbanie o księgi liturgiczne, przygotowanie ich przed celebracją liturgiczną; może posługiwać celebransowi przy Mszaie.

LIST APOSTOLSKI – pismo papieża, jako głowy Kościoła, które ma wysoką rangę doktrynalną i duszpasterską.

LITANIA (gr. litaneuein – modlić się nieustannie) – modlitwa błagalna, w której wierni odpowiadają na poszczególne wezwania powtarzając określony zwrot. Jeszcze w XVI w. funkcjonowało ponad osiemdziesiąt litanii. Obecnie do odmawiania publicznego zatwierdzonych jest sześć.

LITURGIA (z gr. służba Boża) – całkowity kult publiczny Kościoła (Msza Święta, sakramenty, nabożeństwa, poświęcenia, egzorcyzmy oraz inne modlitwy i obrzędy) celebrowany przez całą wspólnotę (nie jest to czynność prywatna), ale pod przewodnictwem osoby prawnie upoważnionej przez Kościół (szafarz) i z zastosowaniem aktów zatwierdzonych przez władzę kościelną (księgi, teksty i prawo liturgiczne). Aby kult faktycznie był całkowity, musi realizować się na płaszczyźnie wewnętrznej i zewnętrznej.

LITURGIA CHRZCIELNA – po Liturgii Słowa w Wigilię Paschalną następuje obrzęd poświęcenia wody. Rozpoczyna się on Litanią do Wszystkich Świętych, następnie płonący paschał umieszczany jest w wodzie, nad którą kapłan odmawia specjalne modlitwy. Potem, jeśli są kandydaci do chrztu, udziela się im tego sakramentu (jeśli to dorośli – udzielany jest im również sakrament bierzmowania). Po sakramencie chrztu, lub bezpośrednio po błogosławieństwie wody, wszyscy wierni stojąc z zapalonymi świecami odnawiają swoje przyrzeczenia chrzcielne. Następnie wszyscy zgromadzeni zostają pokropieni wodą.

LITURGIA EUCHARYSTYCZNA – obrzędy liturgiczne, których centrum stanowi modlitwa uwielbienia i dziękczynienia, którą kapłan za przykładem Chrystusa wypowiada nad chlebem i winem przez co następuje konsekracja darów i obchodzona jest pamiątka śmierci i zmartwychwstania Chrystusa.

LITURGIA SŁOWA – obrzędy liturgiczne, których centrum stanowi głoszenie słowa Bożego, sprawowane jako obrzęd samodzielny albo jako część składowa Eucharystii lub przy udzielaniu innych sakramentów.

LITURGIA ŚWIATŁA – rozpoczyna Wigilię Paschalną w Wielką Noc. Zaczyna się w zupełnych ciemnościach. W kościele wygasza się wszystkie światła. W odpowiednim miejscu przed świątynią rozpala się ognisko. Następuje obrzęd święcenia ognia i święcenia paschału. Potem rozpoczyna się procesja z paschałem do wnętrza kościoła. Diakon wnosząc paschał zatrzymuje się u wejścia do świątyni, w środku i przy ołtarzu. Za każdym razem unosi świecę śpiewając uroczyście: "Światło Chrystusa". Wierni odpowiadają: "Bogu niech będą dzięki". Celebrans i wierni zapalają swoje świece od paschału. W ten sposób stopniowo rozjaśnia się cały kościół. Na zakończenie procesji z paschałem w świątyni zapalają się wszystkie światła. Następnie diakon odśpiewuje Exsultet.

LITURGIKA – nauka o liturgii. Jest samodzielną nauką teologiczną mającą swój własny przedmiot zainteresowania – obrzędy ustanowione przez Chrystusa i Kościół, którymi zajmuje się w aspekcie historycznym, teologicznym, duszpasterskim i prawnym. Liturgika w seminariach duchownych należy do przedmiotów koniecznych, na wydziałach teologicznych do przedmiotów głównych.

LUCERNARIUM – uroczysty obrzęd zapalenia, błogosławienia i wprowadzenia do świątyni światła (ognia). W liturgii rzymskiej pozostało jedyne, ale szczególnie uroczyste lucernarium, które ma miejsce w Liturgii Wigilii Paschalnej w nocy z Wielkiej Soboty na Wielkanoc.

LUNA – rozwierany uchwyt w kształcie półksiężyca do przytrzymywania hostii eucharystycznej w kustodii i monstrancji.

Ł

ŁAMANIE CHLEBA – jest obrzędem bezpośrednio poprzedzającym Komunię Świętą. Podczas trwania tego obrzędu śpiewa się lub recytuje „Baranku Boży”. Łamania Chleba dokonuje kapłan lub diakon. Po przełamaniu Hostii wkłada się jej cząstkę do kielicha z Krwią Pańską, co symbolizuje połączenie Ciała i Krwi Jezusa żyjącego i uwielbionego. Nawiązuje to do tradycji judaistycznej, w której rozdzielanie ciała i krwi oznaczało śmierć, a zatem ich połączenie wskazuje na nowe życie. Zobacz także: fractio panis.

ŁASKA – oznacza łaskawość i zmiłowanie się Boga nad człowiekiem. Bóg obdarza człowieka godnością swego przybranego dziecka (łaska uświęcająca), umacnia i wpływa na jego postępowanie prowadzące do zbawienia (łaska uczynkowa).

ŁÓDKA (navis, nawikula) – naczynie liturgiczne, w którym znajdują się zioła, służące do posypywania rozżarzonych węgielków w trybularzu; ministrant posługujący z łódką to nawikulariusz.

MACA – cienki pieczony placek z niekwaszonego ciasta, bez soli, spożywany przez Żydów podczas Świąta Paschy. Ma przypominać fakt, że kiedy Żydzi uciekali z Egiptu, nie mieli czasu na zakwaszenie ciasta i wypiekali je na słońcu.

MAGNIFICAT (łac. magnificare – wielbić, wychwalać) – Hymn Maryi przekazany przez Ewangelię wg św. Łukasza (Łk 1, 46-55). Wy- powiedziała go Maryja podczas spotkania ze św. Elżbietą, gdy ta pozdrowiła ją. W Liturgii Godzin hymn ten stanowi stałą część wieczornej modlitwy Kościoła – niesporów.

MAŁŻEŃSTWO – jest jedynym sakramentem sprawowanym nie przez kapłana, ale przez samych małżonków. Kapłan z racji celibatu nie może udzielać sakramentu małżeństwa (ten sakrament udzielają sobie narzeczeni), kapłan tylko błogosławi oraz jest świadkiem urzędowym zawarcia związku małżeńskiego. Zawarcie małżeństwa polega na tym, że mężczyzna i kobieta składają sobie przysięgę wzajemnej, wiernej i dozgonnej miłości.

MANDATUM (przykazanie) – liturgiczny obrzęd umycia nóg w pod- czas Mszy Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek. Główny celebrans umywa nogi dwunastu mężczyznom na pamiątkę umycia przez Chrystusa nóg dwunastu Apostołom w Wieczerniku. Nazwa obrzędu pochodzi od pieśni, zazwyczaj towarzyszącej tej części liturgii: „Przykazanie nowe daję wam...” („Mandatum novum do vobis...”).

MARTYROLOGIUM – księga liturgiczna z uporządkowanymi chronologicznie informacjami o męczennikach, świętych i obchodzonych uroczystościach.

MECZET – muzułmańska budowla kultowa. Składa się z obszernej sali modlitw podzielonej na dwie części (męską i żeńską). Budowla zwykle pokryta jest kopułą, salę modlitw poprzedza dziedziniec otoczony kolumnadą. Muzułmanin przed wejściem do meczetu zobowiązany jest do zdjęcia obuwia oraz dokonania rytualnej ablucji. W meczecie nie zobaczymy żadnego wizerunku, na ścianach są jedynie wypisane wersety z Koranu w języku arabskim, podłoga jest zasłana dywanami.

MEDYTACJA – forma modlitwy polegająca na rozmyślaniu. Medytacja przebiega w ciszy i może być inspirowana fragmentem z Pisma Świętego bądź pobożnej lektury jak również przyrodą, bądź jakimś zjawiskiem.

MELCHIZEDEK (luna) – rozwierany uchwyt w kształcie półksiężyca do przytrzymywania hostii eucharystycznej w kustodii i monstrancji.

MENORA – siedmioramienny świecznik, który znajdował się w świątyni jerozolimskiej, a także był używany w domach i synagogach. Z czasem zaczęto tak określać także ośmioramienną lampę zapaloną na święto Chanuka. Obecnie symbol judaizmu i godło państwa Izrael.

MENSA – płyta, blat ołtarza wykonany najczęściej z marmuru, osadzony na cokole. Posiada zagłębienie (sepulcrum), w którym składane są relikwie.

METROPOLIA KOŚCIELNA – prowincja kościelna obejmująca kilka diecezji oraz jedną archidiecezję, od której najczęściej przejmuje nazwę. Siedzibą metropolii jest stolica archidiecezji. Zwierzchnikiem metropolii jest metropolita – arcybiskup archidiecezji leżącej w granicach metropolii.

METROPOLITA – arcybiskup stojący na czele archidiecezji.

MIEJSCE PRZEWODNICZENIA – umieszczone zazwyczaj na podwyższeniu siedzenie (sedilie) dla celebransa, zwrócone zawsze przodem do ludu, z reguły u szczytu apsydy lub prezbiterium. Inna nazwa – katedra.

MIŁOSIĘRDZIE (łac. misericordia) – jest wyrazem miłości do człowieka potrzebującego pomocy, jest obowiązkiem chrześcijanina, szczególnym wyrazem miłości bliźniego i Boga.

MINISTRANT – to członek Ludu Bożego, który w czasie sprawowania liturgicznych obrzędów

spełnia posługę pomocniczą w sposób określony przepisami Kościoła.

MISTERIUM PASCHALNE – tajemnica męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Zawiera się ono w pojęciu Misterium Chrystusa, które obejmuje całe dzieło Jego życia.

MISTRZ CEREMONII – fachowa nazwa ceremoniarza (zob. nr 106 OWMR), którego zadaniem jest troska o należyłą organizację czynności liturgicznych oraz o wykonywanie ich przez wyświęconych szafarzy i wiernych świeckich w sposób godny, w należyтым porządku i pobożnie. Powinien on być przynajmniej w większych kościołach i katedrach.

MITRA – liturgiczne nakrycie głowy chrześcijańskich dostojników kościelnych (biskupów i papieża) podczas uroczystości. Składa się z dwu sztywnych zdobionych tarcz z przedniej i tylnej strony oraz z dwu zwisających z tyłu wstęg. Modlitwy nazywają ją hełmem zbawienia, a w dwóch jej rogach symbolika dopatruje się obu Testamentów.

MODERATOR – kapłan bądź osoba świecka spełniająca rolę opiekuna jakiejś parafialnej grupy czy wspólnoty (np. oaza, ministranci). Spoczywa też na niej odpowiedzialność za duchową formację uczestników ruchu.

MODLITEWNIK – książka z modlitwami dla osób świeckich.

MODLITWA – rozmowa i obcowanie z Bogiem, słuchanie Go i zwracanie się do Niego, czasem nawet bez słów. Wyróżniamy m.in. modlitwę wspólnotową, indywidualną, spontaniczną.

MODLITWA EUCHARYSTYCZNA – centralny i szczytowy moment całej celebracji Mszy Świętej – modlitwa uwielbienia i dziękczynienia, którą kapłan za przykładem Chrystusa wypowiada podczas liturgii eucharystycznej nad chlebem i winem, przez co następuje konsekracja darów i obchodzona jest pamiątka śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Najpierw kapłan zaprasza zgromadzenie do wzniesienia serc do Pana w modlitwie oraz dziękczynieniu. Następnie w imieniu całej wspólnoty kapłan zwraca się do Ojca za pośrednictwem Jezusa Chrystusa. W tej modlitwie całe zgromadzenie jednoczy się z Chrystusem, uwielbiając Boga za Jego wielkie dzieła oraz składając ofiarę. Do podstawowych elementów, składających się na Modlitwę Eucharystyczną, należą: dziękczynienie, aklamacja, epikleza, konsekracja, anamneza, modlitwy wstawiennicze za żywych i zmarłych oraz doksologia.

MODLITWA PAŃSKA (Ojcze nasz) – jest modlitwą o szczególnej wartości dla chrześcijan, gdyż nauczył jej sam Jezus Chrystus. Podczas Mszy Świętej odmawiają ją wszyscy wierni wraz z kapłanem, po czym kapłan kontynuuje ją rozwijając ostatnią z siedmiu prośb, z których składa się Modlitwa Pańska (tzw. przydatek).

MONASTYR (monaster) – tradycyjna nazwa klasztoru prawosławnego.

MONSTRANCJA (ostensorium) – przedmiot liturgiczny, w którym umieszcza się Najświętszy Sakrament celem adoracji lub przenoszenia w procesji eucharystycznej. Monstrancje są bogato zdobione, wykonane ze złota lub innych cennych surowców.

MSZA – nazwa pochodzi od łacińskiego słowa missa. W znaczeniu dosłownym jest to końcowa część celebracji eucharystycznej, w której celebrans żegna zgromadzonych wiernych i udziela im końcowego błogosławieństwa. Na Zachodzie słowo to przybrało stopniowo znaczenie Eucharystii i dzisiaj już wskazuje całość świętych czynności, składających się na celebrację eucharystyczną.

MSZA PONTYFIKALNA – jest to Msza Święta sprawowana pod przewodnictwem biskupa, arcybiskupa, kardynała lub papieża ze szczególnymi zadaniami służby liturgicznej. Czasem przed rozpoczęciem Eucharystii wita się biskupa przed wejściem do kościoła (jeśli takie przywitanie nie jest przewidziane, wówczas liturgia rozpoczyna się zwyczajnie od procesji wejścia).

MSZA RORATNIA – specjalna msza wotywna odprawiana w Adwencie przed świtem. Jest ona

znakiem czuwania wraz z Najświętszą Maryją Panną na przyjście Zbawiciela. Nazwa roraty wzięła się od introitu, czyli antyfony śpiewanej na początku mszy: "rorate coeli" (spuście rosę niebios).

MSZA WOTYWNA – msza odprawiona na specjalną intencję niezależnie od oficjum mszalnego przepisane na dany dzień przez rubrycelę, np. w dniu rozpoczęcia konklawe pro eligendo papa (w intencji nowego papieża).

MSZALIK – termin potoczny, określający miniaturowy mszał, zawierający wszystkie lub niektóre części Mszy Świętej oraz czytania.

MSZAŁ RZYMSKI DLA DIECEZJI POLSKICH – księga liturgiczna zawierająca wszystkie potrzebne teksty stałe i zmienne na każdy dzień roku kościelnego (z wyjątkiem czytań – te są wlekcjonarzu – osobnej księdze), do sprawowania Mszy Świętej oraz przepisy dotyczące jej sprawowania (OWMR). Zawiera również komentarze (tzw. rubryki) wyjaśniające sens wykonywanych czynności, sposób ich prowadzenia.

MUCET – pelerynka sięgająca do łokci, z przodu najczęściej zapinana na guziczki, będąca oznaką władzy, noszona przez papieża, kardynałów, biskupów a także duchownych, którzy otrzymali taki przywilej (kanonicy niektórych kapituł).

MYCKA (jarmułka) – sukienna lub aksamitna czapeczka okrywająca czubek głowy, noszona przez Żydów głównie w celach rytualnych.

NABOŻEŃSTWO – akcja liturgiczna, podczas której nie ma modlitwy eucharystycznej i nie następuje przeistoczenie wody i wina w Krew Chrystusa, a chleba w Ciało Chrystusa.

NADZWYCZAJNY SZAFARZ KOMUNII ŚWIĘTEJ (zwany popularnie akolitą) – jest to osoba w pewnych okolicznościach upoważniona do udzielania Komunii Świętej. Swoją posługę pełni wtedy, gdy w liturgii bierze udział duża liczba wiernych, a jest mała liczba zwyczajnych szafarzy (biskup, prezbiter, diakon) i obrzęd Komunii Świętej bardzo znacznie by się przeciągał lub też ze względu na wiek lub stan zdrowia celebransa nie jest możliwe, by wszystkim wiernym udzielił on Komunii św. Ponadto może również zanosić Komunię Świętą chorym.

NAJŚWIĘTSZA MARYJA PANNA (Matka Boska, Bogurodzica, Ma- donna, Maria z Nazaretu, Miriam) – matka Jezusa z Nazaretu.

NAMASZCZENIE CHORYCH – sakrament udzielany wiernym w wypadku poważnej i/lub grożącej śmiercią choroby (jeżeli jednak choroba nie zakończy się śmiercią, sakrament może być udzielony powtórnie). Jego celem jest przyniesienie choremu umocnienia, ulgi w cierpieniu lub uzdrowienia. Namaszczenie chorych obok spowiedzi i komunii świętej (zwanej wtedy wiatykiem) jest nazywane sakramentem chorych. Jeżeli chory nie może się spowiadać, sakrament własną mocą odpuszcza grzechy o ile chory pragnie do- stąpić przebaczenia. Wbrew obiegowym opiniom nie jest to sakrament przeznaczony wyłącznie dla umierających.

NAWA – przestrzeń wewnątrz kościoła, przeznaczona dla wiernych i niekiedy podzielona rzędami kolumn lub filarów na nawę środkową i nawy boczne.

NAWIKULARIUSZ – ministrant, który posługuje z łódką w asyście i podczas innych obrzędów liturgicznych.

NAWRÓCENIE – wewnętrzna przemiana religijna, uzewnętrzniona zwykle publiczną deklaracją. Nawrócenie jest to proces, a nie pojedyncze zdarzenie lub akt woli. Zewnętrznym objawem nawrócenia jest życie prawe i dobre oraz dokonanie aktu żalu za grzechy.

NEKROPOLIA – nazwa cmentarza, zazwyczaj bardzo starego, z grobami znanych osób

NEOPREZBITER – diakon, który przyjął święcenia prezbiteratu, lecz jeszcze nie odprawił samodzielnie pierwszej Mszy Świętej. Zwyczajowo określa się często tym mianem po prostu niedawno wyswięconych prezbiterów – absolwentów Wyższego Seminarium Duchownego.

NIEBO (raj) – mityczna kraina, lub jedna z krain stanowiących za- światy. Kojarzona zazwyczaj z osiągnięciem stanu wiecznej szczęśliwości. Stan ten i miejsce (podobnie jak piekło) występuje pod różnymi nazwami w wielu różnych systemach wyznaniowych. Wg nauk Kościoła Rzymskokatolickiego do nieba miałyby iść, osoby które się nawrócą przed śmiercią, co może dokonać każdy z pomocą Boga. W niebie każdy osiągnie pełnię szczęścia, ale według swoich zasług zdobytych za życia. Osoba bardziej święta będzie bardziej szczęśliwa, niż ostatni nawrócony grzesznik, jednak i on osiągnie najwyższy (możliwy dla siebie) poziom szczęśliwości wiecznej.

NIEDZIELA PALMOWA – niedziela poprzedzająca Wielkanoc. Ob- chodzi się wówczas pamiątkę uroczystego wjazdu Pana Jezusa do Jerozolimy. Mieszkańcy miasta ślali wówczas przed Nim palmy i płaszcze wołając: "Hosanna synowi Dawidowemu". W liturgii tego dnia święci się palemki. Mogą to być zielone gałązki (w Polsce najczęściej wierzbowe bazy lub misternie plecione i barwione suszki). Palmy święci się przed kościołem, odczytuje się fragment Ewangelii traktujący o wjeździe Chrystusa do Jerozolimy, po czym następuje uroczysta procesja do wnętrza kościoła. Wierni trzymają palemki uniesione w górze i śpiewają starożytny hymn „Chrystus wodzem, Chrystus królem...”. Po procesji odczytywana jest z podziałem na role Pasja.

NIESZPORY – przedostatnia część Liturgii Godzin odmawiana w porze wieczornej.

NOVEMDIALES (z łac. dziewięć dni) – okres żałoby po śmierci papieża, trwający od jego pogrzebu (zwyczajowo 4-6 dzień po śmierci) do rozpoczęcia konklawe (następuje to najwcześniej 15, a najpóźniej 20 dni po śmierci papieża). W trakcie tego okresu co- dziennie odprawiane są msze żałobne za duszę zmarłego papieża.

NOWENNA (łac. novem – dziewięć) – nabożeństwo (lub modlitwa prywatna) odprawiane przez dziewięć kolejnych dni, lub też w określone dni przez 9 tygodni, miesięcy albo lat (np. 9- letnia

NOWICJAT – wstępny okres formacji, który muszą przejść kandydaci do zakonu lub zgromadzenia zakonnego. Przygotowuje on bezpośrednio do złożenia ślubów zakonnych.

NOWICJUSZ – osoba odbywająca nowicjat w zakonie, czyli przygotowująca się do złożenia stosownych ślubów, poddająca się procesom sprawdzenia swojego powołania i formacji duchowej.

NOWY TESTAMENT – część Biblii, napisana po narodzeniu Chrystusa, składająca się z 27 ksiąg:

- czterech Ewangelii – zaliczanych do ksiąg historycznych, które są zapisem życia i nauczania Jezusa Chrystusa;
- Dziejów Apostolskich – również zaliczanych do ksiąg historycznych – opisujących początki Kościoła, po wniebowstąpieniu Jezusa, ukazane na tle działalności niektórych Apostołów;
- 21 Listów Apostolskich – zaliczanych do ksiąg dydaktycznych, które napisane zostały przez Apostołów;
- Apokalipsy – jedynej proroczej księgi Nowego Testamentu, opisującej zagładę świata i powstanie "Nowego Świata" zanim nastąpi jego koniec i Sąd Ostateczny.

NUNCJATURA APOSTOLSKA – siedziba przedstawicielstwa państwa Watykańskiego, reprezentująca w osobie nuncjusza interesy tego państwa. Jeśli państwo przyjmujące nie ma ratyfikowanego konkordatu ani innej umowy pozakonkordatowej, nuncjusz reprezentuje Biskupa Rzymskiego jedynie na forum kościelnym.

NUNCJUSZ – wysłannik i reprezentant papieża przy rządzie państwa, z którym Stolica Apostolska utrzymuje stosunki dyplomatyczne, oficjalnie zwany nuncjuszem apostolskim (odpowiednik ambasadora).

OBLÓCZYNY – obrzęd przyjęcia stroju duchownego (sutanny) lub stroju zakonnego (habitu). Jego główne części to: poświęcenie sutanny lub habitu i uroczyste jego nałożenie. W przypadku zakonów zwykle obłóczyny mają miejsce po postulacie, na początku nowicjatu, natomiast w przypadku seminariów diecezjalnych przyjęcie stroju duchownego ma miejsce w czasie trwania formacji, zależnie od miejscowych zwyczajów.

OBZRĄDEK (ryt) – w chrześcijaństwie jest to ustalony i powszechnie przyjęty sposób sprawowania obrzędów religijnych, ujednolicony i zebrany, najczęściej również spisany. Stanowi odzwierciedlenie duchowości (nauki i tradycji) kościoła i jej zewnętrzzną formę. W Kościołach partykularnych pojęcie obrządku obejmuje również rozwiązania z zakresu organizacji kościoła, organizacji roku liturgicznego i podobnych zagadnień. Obrządku nie należy mylić z językiem, w którym jest on odprawiany ani z wyznaniem, któremu służy. Konkretnie wyznanie może znać wiele obrządków, z których każdy może być odprawiany w wielu językach.

OBZRĘDY KOŃCOWE – publiczną celebrę kończy oficjalnie według ogólnego zwyczaju błogosławieństwo i rozesłanie wiernych. Po modlitwie po komunii a przed błogosławieństwem podawane są ogłoszenia o zbliżających się obchodach liturgicznych i inne informacje związane z życiem parafii. Jeśli bezpośrednio potem ma miejsce inny obrzęd liturgiczny (wystawienie, procesja), to błogosławieństwo i rozesłanie następują dopiero po nim lub są opuszczane.

OBZRĘDY WSTĘPNE – uroczyste celebracje liturgiczne rozpoczynają się procesją wejścia, po której następuje pozdrowienie ołtarza (poprzez ucałowanie i okadzenie) i ludu. Aby godnie uczestniczyć we Mszy Świętej, jej uczestnicy odmawiają akt pokuty. W dalszej kolejności następuje skierowana do Chrystusa aklamacja „Kyrie” i ewentualnie Hymn Gloria „Chwała na wysokości Bogu”. Obrzędy wstępne wieńczy kolekta.

ODPUST PARAFIALNY – uroczystość, w której parafia w sposób szczególny czci swego patrona.

ODPUST ZUPEŁNY – całkowite darowanie kary doczesnej na warunkach określonych przepisami kościoła.

OFFERTORIUM – synonimiczna nazwa obrzędu przygotowania darów.

OFICIUM – układ modlitw (głównie odnosi się do Liturgii Godzin), który obowiązuje każdego dnia w całym Kościele.

OGIEŃ – podobnie jak światło jest symbolem Chrystusa (światło na oświecenie pogan), stąd zwyczaj uroczystego rozpalania i święcenia ognia w Wielką Noc, a następnie zapalania od niego paschału i świec wiernych.

OKRES BOŻEGO NARODZENIA – czas ten (poprzedzony Adwentem) rozpoczyna się pierwszymi nieszporami Bożego Narodzenia i kończy się w pierwszą niedzielę po uroczystości Objawienia Pańskiego – tzw. Niedziela Chrztu Pańskiego. W tym okresie Kościół zaprasza do rozważania tajemnicy narodzenia Jezusa.

OKRES WIELKANOCNY – rozpoczyna się w Poniedziałek Wielka- nocny i trwa przez 49 dni do Niedzieli Zesłania Ducha Świętego.

OKRES ZWYKŁY – składa się z 32 tygodni. W tym czasie Kościół skupia się nad Słowem Bożym ukazującym życie Jezusa, które zostało spisane przez Ewangelistów: Mateusza, Marka, Łukasza oraz – po części – Jana.

OKTAWA – (łac. octo – osiem; octavus – ósmy); przedłużenie obchodu uroczystości na osiem kolejnych dni licząc od dnia, w którym przypada uroczystość. W dawnym kalendarzu liturgicznym prawie każda uroczystość posiadała swoją oktawę. Obecnie zreformowany kalendarz liturgiczny zachował dwie oktawy związane z najważniejszymi uroczystościami w roku kościelnym: oktawę

Wielkanocy i oktawę Bożego Narodzenia. W polskiej tradycji obok nich w wielu miejscach obchodzona jest jeszcze oktawa Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej (Bożego Ciała).

OLIWA – w liturgii rzymskiej olej ten otrzymał nazwę Krzyżma Świętego od Chrisma – Christus. Krzyżmo symbolizuje Chrystusa. Od V w. podczas obrzędu poświęcenia zaczęto dodawać do niego nieco wonnego balsamu. Mieszanina tych dwóch składników symbolizuje Tajemnicę Wcielenia. Namaszczenie krzyżmem jest widzialnym znakiem niewidzialnego udziału człowieka w Bóstwie Chrystusa.

OLEJ CHORYCH – olej poświęcany przez biskupa w Wielki Czwartek w czasie tzw. Mszy Krzyżma Świętego w kościele katedralnym. Może być jednak każdorazowo poświęcany przez prezbitera w momencie sprawowania sakramentu namaszczenia chorych, do którego olej ten służy.

OLEJ KATECHUMENÓW – olej poświęcany przez biskupa w Wielki Czwartek w czasie tzw. Mszy Krzyżma Świętego w kościele katedralnym. Służy do namaszczenia katechumenów przed Chrztem Świętym.

OŁTARZ – centralne miejsce świątyni i ośrodek każdej liturgii. Jest to stół, zazwyczaj wykonany jest z kamienia albo z innego szlachetnego materiału, na trwale przymocowany do podłoża i umieszczony na stopniach, na którym sprawuje się Eucharystię. Składa się z mensy ołtarzowej i bazy. Składa się na nim Najświętszą Ofiarę i rozdziela się Ciała Pańskie. W czasie celebracji ołtarz jest całowany i okadzany na znak najświętszej czci.

OPACTWO – klasztor katolicki, na którego czele stoi opat, wraz z należącymi do niego posiadłościami ziemskimi.

OPAT – wyższy przełożony w męskich klasztorach katolickich należących do kręgu zakonów mniszych; opaci mogą używać mitry i pastorału. W zakonach żeńskich – ksieni.

OPŁATEK – bardzo cienki biały płatek chlebowy, praśny (czyli niekwaszony i niesolony), wypiekany z białej mąki i wody bez dodatku drożdży, którym dzielą się wszyscy zgromadzeni przy stole wigilijnym, składając sobie życzenia. Dzielenie się opłatkiem jest symbolem pojednania i przebaczenia, znakiem przyjaźni i miłości. Jest to zwyczaj wyłącznie polski, spotykany też na Litwie.

ORACJA – uroczysta formuła modlitwy odmawianej przez kapłana w imieniu wiernych. W codziennej liturgii są to: kolekta, modlitwa nad darami i modlitwa po Komunii Świętej.

ORATORIUM (miejsce modlitwy) – wydzielone pomieszczenie w szpitalu, klasztorze, seminarium, często w formie kaplicy. Także: miejsce modlitw przy grobie męczennika w katakumbach.

ORDINARIUM – w liturgii zbiorcze określenie tych jej części (tekstów), które (w odróżnieniu od proprium) z zasady nie podlegają zmianie, mimo różnych okresów roku liturgicznego i okazji dla których sprawowany jest obrzęd. Polskim odpowiednikiem tego łacińskiego terminu jest określenie części stałe mszy świętej.

ORDYNARIAT POLOWY – służba duszpasterska w wojsku. Posiada strukturę analogiczną do diecezji terytorialnej z biskupem polowym jako ordynariuszem.

ORDYNARIUSZ – biskup diecezjalny, któremu została powierzona troska pasterska o jakąś diecezję. Posiada na jej terenie władzę zwyczajną, własną i bezpośrednią, która obejmuje władzę ustawo- dawczą, wykonawczą i sądowniczą. Ordynariusz sprawuje pieczę nad Kościołem lokalnym w łączności z papieżem.

ORGANISTA – osoba, która wzbogaca sprawowanie liturgicznych obrzędów grą na organach.

ORNAT – wierzchnia, ozdobna szata liturgiczna używana przez kapłana, zasadniczo do sprawowania mszy świętej. Powstał z wierzchniej szaty rzymskiej, która była rodzajem płaszcza bez rękawów, z jednym tylko małym otworem na głowę. Na plecach najczęściej znak krzyża, symbol ofiary Chrystusa. Jest też symbolem ciężaru służby Bożej.

PACIERZ – najważniejsze modlitwy, które katolik powinien co-dziennie odmawiać. Początkowo obejmował Modlitwę Pańską, a później także Zdrowaś Mario, Wierzę w Boga (Credo) i Dekalog.

PAGINATORY (zakładki) – małe prostokątne uchwyty w Mszałe Rzymskim, odpowiednio umiejscowione na stałe, dla łatwiejszego korzystania z tej księgi. Można je także spotkać w Piśmie Świętym do oznaczania poszczególnych ksiąg, na których widnieją sigła biblijne, pomocne w szybszym odnajdywaniu rozdziałów i wersetów.

PALIUSZ – biała, wełniana taśma zakładana na ramiona i opuszczona końcami z przodu i tyłu noszącego, z wyszytymi czarnym jedwabiem sześcioma krzyżykami, z dwoma wypustkami, zakończonymi czarnymi, jedwabnymi fragmentami, opadającymi na piersi i plecy. Zwyczajowo szeroka na trzy palce. Noszony jest wyłącznie jako element stroju liturgicznego i jest zakładany na ornat, w szczególności podczas uroczystości synodów, wizytacji i święceń, podkreślając funkcję i władzę metropolity w zgromadzeniu oraz jego łączność ze Stolicą Apostolską. Może go używać tylko metropolita, który otrzymał go od papieża tylko na terenie swojej metropolii.

PALKA – podwójny czworobok lniany służący do nakrywania kielicha. Usztywnia się go przez włożenie tekturki; część białizny kielichowej.

PAPABILE (włos., l. mn. papabili) – dosł. „ten, który może zostać papieżem”. Są to kardynałowie, których uważa się za najbardziej prawdopodobnych kandydatów na papieża.

PAPAMOBILE – nazwa pojazdu papieża, używanego do oficjalnych przejazdów, zazwyczaj na krótkich trasach. Obecnie jego forma zbliżona jest do zwykłego samochodu z tylną przeszkloną częścią w kształcie sześcianu. Konstrukcja papamobile jest wzmocniona, a część tylna, w której przebywa na czas przejazdu papież, jest dodatkowo opancerzona.

PAPIEŹ (Ojciec Święty) – tytuł głowy Kościoła Rzymskokatolickiego; namiestnik Chrystusa na ziemi i następca św. Piotra Apostoła, z woli Boga posiadający najwyższą władzę duszpasterską w Kościele. Inne tytuły papieża: Arcybiskup Metropolita Rzymskiej Prowincji Kościelnej (popularnie: Biskup Rzymu), Patriarcha Zachodu (Primus Inter Pares), Najwyższy Kapłan (Pontifex Maximus), Prymas Włoch, Suwerenny Władca Państwa Watykan.

PARAFIA – to podstawowy element kościelnej organizacji terytorialnej. Jest przede wszystkim określoną wspólnotą wiernych. Zwierzchnikiem parafii jest proboszcz, któremu mogą pomagać inni księża, m.in.: wikariusze oraz kapelani czy rezydenci. Centralnym ośrodkiem życia parafii jest kościół parafialny (farny).

PARAMENTY – to zbiorcze określenie szat liturgicznych (w znaczeniu węższym) bądź sprzętów kościelnych (w znaczeniu szerszym). Mianem tym określa się wszystkie te przedmioty, które są potrzebne do kultu Bożego, służą mu bezpośrednio i używa się ich w przestrzeni kościoła. Przykładem paramentu z znaczeniu węższym może być ornat, natomiast w znaczeniu szerszym kielich mszalny.

PARTYKUŁA – cząsteczka Chleba Eucharystycznego lub kropla Krwi Pańskiej. Kościół bardzo dba o to, żeby partykuły Świętych Postaci nie zostały zaniedbane czy upuszczone, dlatego stosuje się patenę, korporał, puryfikację, ablucję itd.

PARUZJA (Dzień Pański) – według Nowego Testamentu oznacza zapowiadany przez proroków

powrót Chrystusa na świat w chwale pod koniec dziejów, jako triumfatora nad złem, wskrzesiciela umarłych i sędziego świata. Jej źródłami biblijnymi są słowa Jezusa z Ewangelii, komentarze św. Pawła i Apokalipsa Świętego Jana. Według proroków Starego Testamentu Dzień Pański (Dzień Jahwe), będący wyraźnym działaniem Boga, ma być dniem przerażającego "Gniewu Pańskiego", któremu mają towarzyszyć wielkie plagi i nieszczęścia – obejmujące jednak wyłącznie grzeszników. Dla wiernych sług bożych będzie to dzień wielkiej radości.

PASCHA (po aramejsku: przejście) – największe doroczne święto Izraelitów, obchodzone na pamiątkę wyprowadzenia narodu z niewoli (wypada w pierwszą niedzielę po pierwszej wiosennej pełni księżyca). Zabija się wtedy baranka i spożywa razem z praśnym chlebem (macą) i popija ziołami.

PASCHAŁ – dużych rozmiarów świeca wielkanocna, ozdobiona rytym krzyżem, pięcioma ziarnami gorczycy, bieżącą datą roku oraz greckimi literami Α i Ω. Jest symbolem zmartwychwstałego Chrystusa Pana. Najczęściej stoi przy chrzcielnicy.

PASJA – łacińska nazwa Męki Pańskiej. Również pasją nazywamy opis Męki Pana Jezusa podany przez czterech Ewangelistów, a czytany w Niedzielę Palmową i Wielki Piątek.

PASJONAŁ – księga liturgiczna, zawierająca teksty ewangelicznych opisów Męki Pańskiej, które odczytuje się w miejsce ewangelii w Niedzielę Palmową (Męki Pańskiej) oraz w liturgii Wielkiego Piątku. Teksty te zawarte są także w lekcjonarzu i ewangelistarzu.

PASTERKA – Msza Święta odprawiana w nocy z 24 na 25 grudnia i po Wieczery Wigilijnej rozpoczynająca Uroczystość Narodzenia Pańskiego. Pasterka upamiętnia oczekiwanie i modlitwę pasterzy zmierzających do Betlejem.

PASTOR (z łac. pasterz) – w Kościołach protestanckich to duchowny, który pełni obowiązki duszpasterskie w zborze. Mianowany jest bądź przez organy centralne danego Kościoła (np. synod, generalną konferencję), bądź jest powoływany przez kongregację wiernych przez demokratyczny wybór. Zależy to od formy organizacji Kościoła (wspólnoty episkopalne stosują na ogół mianowanie, kongregacyjne – demokratyczny wybór).

PASTORAŁ (baculus) – laska pasterska biskupa katolickiego zakończona zakrzywieniem w formie spirali. Biskup Rzymu (papież) używa pastorału prostego, zakończonego krzyżem.

PASTORAŁKA – rodzaj pieśni bożonarodzeniowej, której pochodzenie przypisuje się pogańskiej tradycji.

PATENA – naczynie na hostię w kształcie niewielkiego talerzyka lub głębszego naczynia. Wykonane jest ze szlachetnego metalu, często ozdobione. Podczas mszy świętej składa się na niej chleb do konsekracji.

PATRIARCHA – biskup o większej (od innych biskupów) władzy i autorytecie, zwierzchnik metropolitów, rządzący określonym przez prawo kanoniczne patriarchatem. Obecnie tytuł patriarchy noszą biskupi: Rzymu, Konstantynopola, Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy.

PATRIARCHAT – terytorium znajdujące się pod władzą patriarchy. Obecnie istnieje pięć patriarchatów, które tworzą pentarchię. Są to wg kanonicznej hierarchii: Patriarchat Rzymski (czyli Zachód), Patriarchat Konstantynopolitański (terytorium Azji Mniejszej i Tracji – czyli Wschód), Patriarchat Aleksandryjski (Afryka), Patriarchat Antiocheński (Azja) i Patriarchat Jerozolimski (obszar Palestyny i Arabii).

PĄTNIK (pielgrzym) – człowiek odbywający wędrowkę do miejsca kultu, sanktuarium, uczestnik pielgrzymki.

PEKTORAŁ – ozdobny krzyż z szlachetnego metalu, zawierający relikwie. Noszą go na piersiach kardynałowie, biskupi i opaci. Zwyczaj zakładania pektorału przez biskupa na czas sprawowania czynności liturgicznych, stał się obowiązkiem dopiero w XVI w., po Soborze Trydenckim.

PENITENT – osoba przystępująca do sakramentu spowiedzi.

Peregrynacja – w pierwotnym znaczeniu pielgrzymka odbywana w celach religijnych, ale także nawiedzanie świątyń przez obrazy oraz relikwie świętych.

PERYKOPA (gr. perikope – odcinek) – oznacza fragment Pisma Świętego przeznaczony do czytania i objaśniania podczas konkretnego nabożeństwa.

PIEKŁO – w religiach uznających życie pozagrobowe, jest to miejsce przebywania dusz zmarłych, potępionych za grzechy lub winy wobec bogów popełnione na ziemi. W chrześcijaństwie jest stanem zmarłych ludzi, na zawsze pozbawionych daru oglądania Boga, dręczonych cierpieniami fizycznymi i wyrzutami sumienia.

PIERŚCIEŃ RYBAKA – złoty sygnet papieża stosowany od XIII w. jako pieczęć do sygnowania listów prywatnych. Pierścień Rybaka przedstawia św. Piotra zarzucającego sieć, a wokół tego wyobrażenia wygrawerowane jest imię papieża. Ponieważ po śmierci papieża Pierścień Rybaka jest publicznie niszczone przez kardynała kamerlinga, każdy nowy papież otrzymuje nowy pierścień, ze swoim imieniem.

PIETA – termin używany przede wszystkim w sztuce, ale w Kościele. Określa on wizerunek Matki Bożej trzymającej na kolanach ciało swojego syna zdjęte z krzyża.

PISMO ŚWIĘTE (Biblia) – zbiór ksiąg napisanych pod natchnieniem Ducha Świętego zawierających słowo skierowane do ludzi przez Boga. Na Pismo Święte składa się Stary Testament (46 ksiąg) i Nowy Testament (23 księgi). Pismo Święte stanowi kanon, czyli zestaw ksiąg zaaprobowanych przez Kościół, jako natchnione. Kanon ten został ostatecznie ogłoszony podczas Soboru Trydenckiego (XVI w.). Księgi nie zaliczone do kanonu noszą nazwę apokryfów i pseudoepigrafów.

PIUSKA – małe okrągłe nakrycie głowy zakrywające tonsurę; element stroju dostojników kościelnych (papieża – biała, kardynała – czerwona i biskupa – fioletowa i opatów w kolorze habitu).

PIELGRZYMKA – praktyka religijna, polegająca na podróży do miejsca świętego w celu odbycia pokuty, złożenia Bogu podziękowania i przedstawienia prośb. Celem mogą być np. święte miasta, rzeki, góry, groby świętych, świątynie zawierające święte przedmioty lub wreszcie miejsca objawień cudów.

PLEBANIA – dom mieszkalny proboszcza i jego zastępców, najczęściej w pobliżu kościoła parafialnego.

PODNIESIENIE (ukazanie) – główna część Modlitwy Eucharystycznej, w której kapłan po wypowiedzeniu słów konsekracji podnosi Ciało i Krew Pańską, ukazując wiernym.

POGRZEB – obrzęd grzebania zwłok ludzkich, połączony z zasady z Mszą Świętą za duszę zmarłego. Ceremonie żałobne w kościele lub kaplicy cmentarnej odprawia się przy trumnie ustawionej na katafalku. Kondukt żałobny na cmentarz prowadzi kapłan ubrany w czarną kapę. Następnie odmawia on nad grobem specjalne modlitwy. Pogrzeb tradycyjnie kończy śpiew antyfony maryjnej „Salve Regina” i modlitwy Anioł Pański.

POKUTA – zadaje ją kapłan jako dopełnienie sakramentalnej spowiedzi i zadośćuczynienie za grzechy.

PONTYFIKALIA – oznaki godności biskupiej: piuska, pektorał i pierścień biskupi, oraz dodatkowo noszone podczas uroczystych liturgii: mitra i pastorał.

PONTYFIKAŁ – zawiera modlitwy i przepisy dotyczące obrzędów sakramentalnych i sakramentaliów, sprawowanych oraz sposób odprawiania liturgii i nabożeństw przez biskupa.

PONTYFIKAT – jest to okres rządów jednego papieża od chwili wyboru podczas konklawe do śmierci.

POP – określenie kapłana w Cerkwi prawosławnej i Kościołach greckokatolickich, w średniowieczu używane także wobec księży katolickich. Wierni należący do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego używają określenia batiuszka lub ojciec z imieniem.

POPADIA – żona popa.

POPIELEC – pierwszy dzień Wielkiego Postu. W tym dniu kapłan święci popiół (najczęściej pochodzący ze spalonych palm wielka- nocnych) i posypuje nim głowy wiernych na znak pokuty.

POSŁUGI – udzielane przez biskupa zezwolenia na pełnienie określonych funkcji przez alumnów seminariów. Z dotychczasowych wielu posług odnowa posoborowa zachowała dwie posługi, które przyjmują alumni seminarium: lektorat i akolitat. Istnieją także posługi, które udzielane są świeckim: lektor i nadzwyczajny szafarz Komunii Świętej (świecki odpowiednik akolity).

POST – forma pobożności, pokuty, polegająca najczęściej na dobrowolnym odmawianiu sobie pokarmu mięsnego, słodczy lub uczucia sytości.

POST EUCHARYSTYCZNY – nakaz powstrzymywania się na godzinę przed przyjęciem Komunii Świętej płynów i pokarmów. W przypadkach zdrowotnych odstępuje się od tej zasady zezwalając chorym popijać wodą tabletki.

POST ŚCISŁY – obowiązuje w Środę Popielcową i Wielki Piątek, i polega na powstrzymaniu się nie tylko od spożywania w tych dniach pokarmów mięsnych, ale także pozwala na zjedzenie tylko jednego posiłku do syta.

POSTAWY LITURGICZNE – są uzewnętrznieniem wewnętrznego nastawienia uczestników liturgii. Można zatem powiedzieć, że w jakiś sposób odsłaniają serce uczestników liturgii i objawiają ich myśli. Przyjmowane zaś wspólnie przez całe zgromadzenie liturgiczne są wyrazem jedności Ludu Bożego w oddawaniu czci Bogu Rodzaje postaw:

- Postawa stojąca – wyraża szacunek i cześć wobec Chrystusa i Jego tajemnic, jest znakiem gotowości do wykonania zleconych nam zadań.

Przyjmujemy tę postawę również wtedy, gdy wykonujemy uroczysty śpiew lub modlitwę (np. hymn, wyznanie wiary).

- Postawa siedząca – wyraża skupienie, sprzyja rozważaniu usłyszanego słowa Bożego. Może także uświadamiać człowiekowi bliskość Chrystusa, który codziennie ze swymi uczniami zasiadał do stołu.
- Postawa klęcząca – zwykle przyjmowana jest podczas modlitwy indywidualnej, ale ma też swoje miejsce w liturgii – wyraża adorację i uwielbienie Boga. W ten sposób człowiek pragnie wyrazić swoją małość w obliczu Boga i pragnie wyznać, że Bóg jest Panem i Królem.

POSTULAT – w niektórych zakonach okres przygotowawczy do nowicjatu, trwający od sześciu miesięcy do dwóch lat.

PRAŁAT – prezbiter lub biskup mający zwyczajną jurysdykcję kościelną w prałaturze terytorialnej lub personalnej. Potocznie używa się jednak tego terminu w stosunku do kapłanów obdarzonych godnościami honorowymi przez papieża bądź biskupa diecezji członkowi kapituły (prałat kapitulny).

Kategorie prałatów:

- Prałat infułat (protonotariusz apostolski) – inaczej prałat uprzywilejowany mający prawo używania infuły;
- Praelatus nullius – sprawujący władzę na terytorium wyłączonym spod jurysdykcji biskupa;
- Prałat Honorowy Jego Świątobliwości – nominowany przez papieża, ale bez zewnętrznych godności (np. spowiednik papieża);
- Kapelan Jego Świątobliwości – nazywany tradycyjnie prałatem, choć ściśle rzecz biorąc nim nie jest (nosi purpurowy pas i pelerynę);
- Prałat kapitulny – kanonik wyższej rangi, w Polsce na ogół są to: pre-pozyt, dziekan, archidiakon, scholastyk, kustosz, kanclerz (kierownik kurii biskupiej).

Prałat może ubierać fioletową sutannę albo czarną sutannę z fioletowymi obszywkami, lejcami, guzikami i innymi zdobieniami, fioletowy manolet, fioletowy pas jedwabny z frędzlami oraz biret z czerwonym pomponem.

PREFACJA – we Mszy Świętej prefacja jest rozpoczęciem uroczystego dziękczynienia składanego Ojcu przez Chrystusa w Duchu Świętym. Tym dziękczynieniem jest przede wszystkim uobecnienie Najświętszej Ofiary Chrystusa i Jego Zmartwychwstania. Prefacja wyraża przede wszystkim dziękczynienie, wskazując przez to na jeden z głównych motywów całej modlitwy eucharystycznej. Rozpoczyna się dialogiem kapłana z wiernymi i kończy się odśpiewaniem aklamacji „Święty, Święty, Święty...” (tzw. trishagion).

PREFEKT – tytuł kardynała stojącego na czele jednej z kongregacji w Kurii Rzymskiej, podlegającego bezpośrednio papieżowi. Jest on zawsze w stopniu kardynała, w przeciwnym wypadku nosi tytuł proprefekta. Dawniej tytułem tym oznaczano także katechetę lub wykładowcę wyższego seminarium duchownego.

PREKONIZACJA (łac. praeconizatio – ogłoszenie) – uroczyste ogłoszenie przez papieża nominacji nowego biskupa. Od tego momentu aż do kanonicznego objęcia diecezji dana osoba duchowna pozostaje biskupem-nominatem.

PREZBITER – duchowny mający prawo odprawiania mszy (osoby tytułowane „księżmi” w Kościele Katolickim są właśnie prezbiterami). Przed święceniami prezbiteratu, wspólnie z kapłanem rzymskokatolickim uzyskuje święcenia diakonatu. Prezbiter jest zwyczajnym szafarzem następujących sakramentów: chrztu, komunii, spowiedzi, namaszczenia chorych.

PREZBITERIUM – część kościoła, w której znajduje się ołtarz, ambona, miejsce przewodniczenia, wyodrębnione z pozostałego wnętrza kościoła podwyższeniem (dla lepszej widoczności), lub nawet oddzielone balustradą komunijną.

PROBOSZCZ – osoba duchowna (ksiądz) kierująca parafią.

PROCESJA – jest to uroczysty pochód religijny przeważnie połączony ze śpiewem, np. Procesja w Boże Ciało, procesja do ołtarza, procesja rezurekcyjna, procesja odpustowa.

PROFANACJA – zbezczeszczenie, znieważenie miejsca albo przedmiotu kultu (np.: cmentarza, kościoła) przez niegodne czyny połączone ze zgorszeniem wiernych. Miejsca i przedmioty zbezczeszczone muszą być na nowo przyjęte do kultu sakralnego. Najcięższą profanacją jest znieważenie Najświętszych Postaci Eucharystycznych.

PROFANUM – sfera świeckości, przeciwieństwo sacrum – sfery świętej. W sferze tej odbywają się wszystkie codzienne wydarzenia z życia człowieka.

PROKATEDRA – kościół, który ma zostać ustanowiony katedrą.

PROPRIUM – w liturgii zbiorcze określenie tych jej części (tekstów), które (w odróżnieniu od ordinarium) z zasady podlegają zmianie w zależności od różnych okresów roku liturgicznego i okazji dla których sprawowany jest obrzęd. Polskim odpowiednikiem tego łacińskiego terminu jest określenie części zmienne mszy świętej.

PROROK – to wybrany przez Boga charyzmatyk, który przekazuje ludowi przesłanie (proroctwo). Prorok w czasie wystąpienia posługuje się gestem (czynności symboliczne) i słowem. Ukazuje ludowi niedostrzegany przez nikogo horyzont zbawienia. Ze względu na treść rozróżnia się proroctwa pocieszające, napominające, oskarżające, zapowiadające. Obok proroków posłanych od Boga, byli także fałszywi prorocy, stąd konieczność rozeznania autentyczności proroka i proroctwa.

PROSTRACJA – leżenie krzyżem, rzucenie się na twarz jako wyraz uniżenia samego siebie wobec Boga i najgłębszej modlitwy. Jest to jeszcze większe uniżenie wobec Boga, aniżeli klękanie.

PROTODIAKON – najstarszy nominacją duchowny wśród kardynałów-diakonów. Kardynał protodiakon jako pierwszy z balkonu Bazyliki św. Piotra ogłasza imię nowo wybranego papieża. On tak-

że przedstawia papieżowi arcybiskupów metropolitów podczas ceremonii wręczania paliuszy. Do 1963 r. protodiakon koronował nowego papieża tiarą podczas inauguracji pontyfikatu.

PROWINCJAŁ – zakonnik wybrany lub mianowany na przełożonego prowincji zakonu.

PRYMAS – w Kościele Katolickim honorowy tytuł arcybiskupa najstarszej stolicy metropolitalnej w państwie (w Polsce: Archidiecezji Gnieźnieńskiej) dający mu honorowe pierwszeństwo przed innymi biskupami; z urzędu przewodniczy on Konferencji Episkopatu.

PRYMAT – ogół władzy przysługujący papieżowi jako zwierzchnikowi Kościoła Katolickiego. Prymat papieski został określony na Soborze Watykańskim I w 1870r., który orzekł, że papież posiada pełną, najwyższą i bezpośrednią władzę w Kościele.

PRYMICJA – pierwsza samodzielnie sprawowana Msza Święta przez neoprezbitera w rodzinnej parafii.

PRZEISTOCZENIE (opowiadanie o ustanowieniu i konsekracja) – stanowi centralny moment sprawowania Eucharystii. Na obrzęd ten składają się słowa wypowiedziane i czynności wykonane przez Jezusa Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy. W ten sposób w szczególny sposób Kościół jest posłuszny poleceniu Zbawiciela, aby sprawować tę Eucharystię na Jego pamiątkę.

PRZEOR – przełożony klasztoru wybierany w męskich zgromadzeniach zakonnych.

PRZEORYSZA – przełożona klasztoru wybierana w żeńskich zgromadzeniach zakonnych.

PSALM – gatunek poezji hebrajskiej, komponowanej od X do II w. p.n.e. Księga Psalmów zawiera 150 utworów śpiewanych przez chóry w świątyni jerozolimskiej. W chrześcijaństwie mają wielkie znaczenie kultowe i liturgiczne.

PSALM RESPONSORYJNY – śpiew międzylekcyjny (między pierwszym a drugim czytaniem albo po pierwszym czytaniu). Jego tekst pochodzi z Księgi Psalmów, przy czym pomiędzy kolejnymi zwrotkami, śpiewanymi przez kantora, wierni odpowiadają jednowersowym refrenem.

PSALMISTA (psalterzysta) – osoba, która podczas obrzędów liturgicznych śpiewa psalmy.

PSALTERZ – część księgi Liturgii Godzin zawierająca psalmy, podzielona na różne dni i pory dnia, w układzie czterotygodniowym.

PSALTERZYSTA (psalmista) – osoba, która podczas obrzędów liturgicznych śpiewa psalmy.

PULPIT – rodzaj ambony, najczęściej drewnianej, przy której sprawowane są obrzędy wstępne i końcowe Mszy Świętej oraz niektóre nabożeństwa.

PURYFIKACJA – obmycie kielich po zakończeniu udzielania komunii świętej.

PURYFIKATERZ – mały ręczniczek służący do wycierania kielicha.

PUSZKA (ciborium) – zdobione naczynie liturgiczne w kształcie kielicha zaopatrzonego w przykrywkę, służące do przechowywania Najświętszego Sakramentu pod postacią chleba i rozdzielania Go wiernym.

PYXIS – niewielkie naczynie liturgiczne służące do przenoszenia Ciała Pańskiego (np. do chorych).

RANGI KARDYNALSKIE – według Prawa Kanonicznego wyróżnia się w kościele rzymskokatolickim trzy rangi czy stopnie kardynalskie: kardynał-biskup, kardynał-prezbiter i kardynał-diacon. Są to stopnie honorowe. Ranga kardynałów określa kolejność wchodzenia do sali. Ewentualnie poszczególnym kardynałom przypadają specjalne zadania.

RAPTULARZ – rodzaj księgi parafialnej (brudnopis, notatnik), która służy do zapisywania różnych bieżących spraw, zdarzeń podlegających rejestracji w chwili ich zgłaszania lub bezpośrednio po nich. Dopiero później dane z raptularza przepisywane są do odpowiednich ksiąg metrykalnych.

REFEKTARZ – jadalnia w klasztorze.

REGUŁA ZAKONNA – zbiór podstawowych przepisów dotyczących codziennego życia zakonnego, charakterystyczny zwłaszcza dla pierwszych form życia zakonnego w chrześcijaństwie. Najczęściej regułę ustanawiał lub przyjmował założyciel zgromadzenia. Za najstarszą uznaje się regułę stworzoną przez św. Pachomiusza.

Najbardziej znane reguły zakonne to Reguła św. Benedykta, Reguła św. Bazylego, Reguła św. Augustyna i Reguła św. Franciszka.

REKOLEKCJE – kilkudniowy okres poświęcony odnowie duchowej poprzez modlitwę, konferencje oraz spowiedź. Zwykle rekolekcje odbywają się w czasie Wielkiego Postu i Adwentu, ale mogą być także przedmałżeńskie, powołaniowe, wakacyjne (w Ruchu „Światło-Życie”), dla maturzystów, i wiele innych.

RELIGIA – system wierzeń i praktyk, określający relację jednostki do różnie pojmowanej sfery sacrum (czyli świętości) i sfery boskiej. Manifestuje się ona w wymiarze doktrynalnym (doktryna, wiara), w czynnościach religijnych (np. kult czy rytuały), w sferze społeczno-organizacyjnej (wspólnota religijna, np. Kościół) i w sferze duchowości indywidualnej (m.in. mistyka)

RELIKWIARZ – to ozdobne naczynie liturgiczne, służące do przechowywania, adorowania oraz oddawania czci relikwiom.

RELIKWIE – pozostałości doczesnych szczątków osoby kanonizowanej, a także przedmioty (lub ich szczątki) bezpośrednio związane z jej życiem.

REZUREKCJA – procesja kończąca celebrację Wigilii Paschalnej, jest ona uroczystym oznajmieniem zmartwychwstania Chrystusa.

ROK JUBILEUSZOWY – w tradycji judeochrześcijańskiej rok szczególnej łaski, przypominający pochodzenie człowieka od Boga. Jeżeli zewnętrzne okoliczności (wojna, konklawe itp.) na to pozwalają, obchodzony jest co 25 lat.

ROK LITURGICZNY – okres, w którym żyją chrześcijanie i przeżywają w nim na nowo tajemnice Jezusa, który: rodzi się, głosi Dobrą Nowinę, umiera, zmartwychwstaje, posyła swojego Ducha i powraca w chwale. Rok liturgiczny rzeczywiście nie trwa rok – może być parę dni krótszy lub dłuższy od kalendarzowego. Dzieli się on na pięć okresów liturgicznych: Adwent, okres Bożego Narodzenia, Wielki Post, okres Wielkanocy i okres w ciągu roku. Okresy liturgiczne nie zawsze trwają tyle samo, stąd też różnice w trwaniu całego roku liturgicznego.

RORATA – duża świeca stawiana obok ołtarza, ozdobiona białą lub niebieską wstążką symbolizującą Maryję; zapala się ją tylko podczas Mszy Świętej Roratniej.

ROZGRZESZENIE – ostatni element sakramentu pokuty, odmówienie przez spowiednika formuły, która oczyszcza penitenta z grzechów. Jest ono skuteczne tylko wówczas, gdy penitent jest do niego dysponowany, czyli spełnia określone warunki (wyznanie wszystkich grzechów, żal, postanowienie poprawy). Jeśli brak dyspozycji penitenta ujawnia się w spowiedzi, spowiednik winien odmówić rozgrzeszenia, natomiast jeśli ten brak pozostaje ukryty, wypowiedziane rozgrzeszenie i tak nie odnosi skutku.

RÓŻANIEC – jest to modlitwa maryjna, której istotą jest rozważanie tajemnic historii Zbawienia – zwłaszcza wydarzeń z życia Jezusa Chrystusa. Chociaż nie jest to modlitwa liturgiczna, lecz wyraz pobożności ludowej, to jej odmawianie jest zalecane przez Kościół. Szczególną okazją ku temu tradycyjnie jest miesiąc październik, kiedy to odmawia się w naszych świątyniach różaniec przed wystawionym Najświętszym Sakramentem.

RÓŻOWY – kolor liturgiczny, który jest połączeniem fioletowego i białego. Symbolizuje on zbliżające się święta Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Ornatów w tym kolorze używa się w 3 niedzielę Adwentu (Gaudete) i w 4 niedzielę Wielkiego Postu (Laetare).

RUBRYCELA (dyrektorium) – ujęte w formie kalendarza liturgicznego wskazówki i przepisy odnoszące się do odprawiania Mszy Świętej, liturgii godzin i innych nabożeństw w ciągu całego roku.

RUBRYKI (łac. ruber – kolor czerwony) – zapisy odnoszące się do przebiegu liturgii i dotyczące wykonywania poszczególnych obrzędów zawarte w księgach liturgicznych takich jak mszał, lekcjonarz, pontyfikał i innych. W celu szybkiego odróżnienia ich od tekstów liturgicznych przeznaczonych do wygłaszania przez celebransa pisane są odmiennym czerwonym kolorem.

RYT – ustalony i powszechnie przyjęty sposób sprawowania obrzędów religijnych, ujednolicony i zebrany, najczęściej również spisany. Patrz: obrządek.

RYTUAŁ – księga liturgiczna zawierająca teksty i wskazówki, jak kapłan powinien sprawować poszczególne sakramenty i sakramentalia, jakie winien odmawiać modlitwy podczas procesji i błogosławieństw.

SACRUM – sfera świętości, przeciwieństwo profanum (sfery świeckiej). Wokół niej koncentrują się wierzenia i praktyki religijne. Właściwość (stała bądź ulotna), która przysługuje niektórym przedmiotom (narzędzia kultu religijnego – naczynia, święte księgi, szaty), istotom (król, kapłan), przestrzeniom (świątynia, wzniesienie), okresom (niedziela, czas postu, Wielkanoc itp.). Siedzibą sacrum może stać się wszystko, nawet zwykłe przedmioty; miejsca czy osoby mogą otrzymać tę właściwość, lub ją utracić.

SAKRA – święcenia duchowne w kościołach chrześcijańskich, najczęściej dotyczy święceń biskupich (episkopatu).

SAKRAMENTALIA (l. poj. sakramentale) – przedmioty lub czynności o charakterze religijnym zbliżone w swym znaczeniu do sakramentów, którymi Kościół posługuje się do osiągnięcia określonych skutków natury duchowej i innej. Do sakramentaliów należą: medaliki święte, szkaplerze, poświęcanie przedmiotów, błogosławieństwa, czynienie znaku krzyża, namaszczenie, posypanie popiołem, egzorcyzmy, nakładanie rąk i wiele innych.

SAKRAMENTY ŚWIĘTE (w łacinie kościelnej sacramentum – „tajemnica religii”) – to w obrządek religijny rozumiany jako znak lub sposób przekazania Łaski Bożej, ustanowiony (zgodnie z wiarą) przez Chrystusa. Sakramenty Święte przeznaczone są dla żywych i dla wierzących. Artykułem wiary w Kościele Katolickim jest, że istnieje siedem sakramentów: chrzest, bierzmowanie, Eucharystia (tzw. sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego), spowiedź, namaszczenie chorych (tzw. sakramenty uzdrowienia), kapłaństwo i małżeństwo (tzw. sakramenty komunii i posłania wiernych). Bi- skup jest szafarzem wszystkich sakramentów z wyjątkiem małżeństwa, kiedy to sami małżonkowie są szafarzami, gdyż udzielają sobie nawzajem tego sakramentu przy kapłanie, który pełni rolę świadka Kościoła.

SANCTISSIMUM – łacińska nazwa Najświętszego Sakramentu.

SANKTUARIUM – zwykle świątynia o szczególnym znaczeniu kultowym, np.: sanktuarium Matki Bożej na Jasnej Górze (które znajduje się w klasztorze).

SARKOFAG – kamienna trumna, często zdobiona, zawierająca epitafium, sceny z życia bądź podobiznę zmarłego.

SATANIZM – termin określający ogół systemów, przekonań, religii, czczących szatana jako najwyższą istotę.

SCHIZMA – rozłam w Kościele Katolickim. Za trzy największe schizmy uznaje się:

- Wielka Schizma Wschodnia – rozłam w chrześcijaństwie na Kościół Wschodni i Zachodni;
- Wielka Schizma Zachodnia (Schizma Papieska) – okres trwający od 1378 do 1417 roku, kiedy to brak zgody kardynałów, kierujących się głównie pobudkami politycznymi, spowodował, że do tytułu głowy Kościoła Katolickiego rościło sobie pretensje dwóch, a nawet trzech papieży jednocześnie;
- Schizma Anglikańska – wydzielenie się anglikanizmu z katolicyzmu. W 1534 r. Król Henryk VIII odrzucił władzę papieża nad kościołem w Anglii i ogłosił się głową Kościoła Anglikańskiego.

SCHOLA – zespół osób, który wzbogaca sprawowanie liturgicznych obrzędów swym śpiewem w sposób mniej profesjonalny od chóru; zazwyczaj członkami są dzieci.

SCHOLASTYK – duchowny, będący członkiem kapituły, sprawujący nadzór nad szkołami w swojej diecezji.

SEDE ROMA VACANTE – sediswakancja Stolicy Apostolskiej rozpoczyna się po śmierci papieża (lub ewentualnie po jego rezygnacji). W Watykanie administrację przejmuje kardynał kamerling, z pomocą trzech kardynałów asystentów (poniżej 80 roku życia), którzy są wybierani przez Kolegium Kardynalskie po jednym z każdego stopnia (kardynałów biskupów, kardynałów prezbiterów i kardynałów diakonów). Sede vacante trwa do wyboru nowego papieża przez konklawe. W swobodnym tłumaczeniu z łac. oznacza „wolne miejsce”.

SEDISWAKANCJA – termin określający brak obsadzenia stolicy biskupiej. Kodeks Prawa Kanonicznego stosuje to określenie zarówno wobec wakansu Stolicy Apostolskiej (diecezji rzymskiej), jak i każdej innej diecezji. Sediswakancja trwa do momentu objęcia diecezji przez nowego biskupa. Administrowanie jest w tym czasie ograniczone do spraw najistotniejszych, gdyż obowiązuje zasada nihil innovetur (niczego nie należy zmieniać).

SEDILIE – znajdujące się w prezbiterium siedzenie dla kapłana przewodniczącego celebrze (miejsce przewodniczenia) i dla usługujących (asysta, ministranci).

SEKTA – termin określający ruchy, grupy religijne, których nauka jest niezgodna z przekazem Kościoła, często działając pejoratywnie na jego wizerunek, mając na celu bardzo często cele zarobkowe.

SEKULARYZACJA (laicyzacja) – pierwotnie działania dążące do wyrwania się z władzy Kościoła. Współcześnie ogół działań dążących do wyparcia wszelkich religii z życia publicznego.

SEKWENCJA – typowa dla średniowiecza forma liryki religijnej, utwór wykonywany w czasie Mszy Świętej. Po Soborze Watykańskim II nastąpiła redukcja, pozostawiająca w liturgii mszalnej tylko dwie jako obowiązkowe (Wielkanocną i na Zesłanie Ducha Świętego).

SEMINARIUM DUCHOWNE – kościelny ośrodek edukacyjno-formacyjny, przygotowujący kleryków do kapłaństwa. Ustanowiony przez Sobór Trydencki w 1563 r. Obecnie własne seminarium ma prawie każda diecezja i wiele zgromadzeń męskich.

SEPTENNA (łac. septem – siedem) – nabożeństwo odprawiane przez siedem kolejnych dni, lub też w określone dni przez 7 tygodni lub miesięcy. Po przeniesieniu uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego na niedzielę w niektórych kościołach odprawia się septennę przed Zesłaniem Ducha Świętego zamiast tradycyjnej nowenny. Inne septenny znane w tradycji pobożnościowej w Polsce to np.: septenna do św. Józefa (odprawiana niegdyś przez siedem kolejnych śród przed uroczystością św. Józefa), septenna do św. Stanisława (7 piątków przed uroczystością św. Stanisława) czy septenna do św. Anny (7 pierwszych czwartków miesiąca od grudnia do czerwca).

SEPTUAGINTA (łac. siedemdziesiąt) – pierwsze tłumaczenie hebrajskiej Biblii na język grecki. Nazwa pochodzi od liczby siedemdziesięciu tłumaczy dokonujących takiej samej translacji tekstu niezależnie od siebie.

SERAF (serafin) – anioł będący towarzyszem lub obrońcą tronu Boga, istota z czystego światła i myśli. Okrąża nieustannie tron Boski śpiewając trishagion. Ma sześć skrzydeł oraz cztery głowy. W tradycji chrześcijańskiej serafiny otrzymały w klasyfikacji aniołów pierwsze (najwyższe) miejsce. Wg Enocha były cztery Serafiny, które odpowiadały czterem wiatrom lub stronom świata. Późniejsi komentatorzy interpretowali ich jako czterech głównych książąt, rządzących Serafinami. Byli to Metatron, Kemuel, Nathanael i Gabriel.

SŁUGA BOŻY (Sługa Boża) – określenie stosowane w Kościele Katolickim oznaczające osobę zmarłą, wobec której rozpoczęto proces beatyfikacyjny, chociaż nieformalnie może być użyte w stosunku do każdego chrześcijanina.

SŁUŻBA LITURGICZNA – to zespół ludzi, którzy w czasie sprawowania liturgicznych obrzędów spełniają posługę w sposób określony przepisami Kościoła. Pełny zespół służby liturgicznej na uroczystą Mszę Świętą nazywa się asystą.

SOBÓR – zgromadzenie biskupów zwoływane przez papieża i obradujące pod jego przewodnictwem w celu omówienia spraw Kościoła. Sobór jest głównym wyznacznikiem zmian w Kościele na płaszczyźnie doktryny wiary, moralności, liturgii. Jeśli papież umrze w jego trakcie, obrady zostają zerwane.

SPOWIEDŹ (sakrament pokuty) – najważniejszy akt penitenta, bezpośrednie wyznanie grzechów i podsumowanie stanu swojego sumienia Bogu za pośrednictwem kapłana. Aby spowiedź była ważna należy się do niej dokładnie przygotować, a także zastosować się do wskazań spowiednika.

STALLE – drewniane lub kamienne, zazwyczaj bardzo ozdobne ławy, siedzenia przeznaczone dla kanoników, kapituł i mnichów, ustawione po obu stronach prezbiterium.

STARY TESTAMENT – część Biblii napisana przed narodzeniem Chrystusa, zawierająca 46 ksiąg klasyfikowanych jako:

- księgi historyczne – ze względu na fakt, że opisują dzieje narodu izraelskiego i Kościoła, np. Księga Wyjścia, Księga Sędziów, Księga Królewska;
- księgi dydaktyczne (czyli pouczające) – ze względu na swą bezpośrednią przydatność do codziennego życia, np. Księga Mądrości, Mądrość Syracha, Księga Hioba;
- profetyczne – ze względu na zapowiedź przyjścia Mesjasza, np. Księga Izajasza, Księga Jeremiasza, Księga Ezechiela.

STATUS ANIMARUM – księga parafialna prowadzona przez parafię w celu rejestracji wiernych. Znane w Europie od XV wieku, na mocy rytuału rzymskiego z 1614 r. stały się obowiązkową formą rejestracji parafialnej. Stanowią jedno z podstawowych źródeł demografii historycznej.

STOLICA APOSTOLSKA – inaczej: państwo kościelne Watykan.

STUŁA – wąski, długi pas materiału zakładany przez kapłana na szyję podczas sprawowania mszy świętej, spowiedzi i innych sakramentów oraz posług liturgiczno-duszpasterskich. Element stroju liturgicznego w kształcie szarfy używany przez duchownych jako znak świętej władzy kapłańskiej; najważniejszy spośród szat liturgicznych. Również diakon może nosić stułę w czasie tych czynności, lecz zakłada ją przez lewe ramię.

STYGMATY – nadzwyczajne zjawisko psychofizyczne, wyciśnięte na ciele rany umiejscowione w miejscu ran Jezusa. Pojawiają się samorzutnie i tak samo znikają; upodabniają człowieka do cierpiącego Chrystusa. Stygmaty nie świadczą o świętości osoby, ale mogą do niej prowadzić (np. św. ojciec Pio).

STYGMATYK – osoba posiadająca stygmaty (np. św. Ojciec Pio).

STYPA – w słowiańskiej kulturze ludowej poczęstunek urządzany po zakończeniu pogrzebu, fundowany uczestnikom obrzędu przez rodzinę zmarłego. Podczas spotkania odmawiało się modlitwy za zmarłego, wspominało jego zasługi pocieszało rodzinę.

SUBDIAKON – jeden ze stopni święceń, niższy od diakonatu. Niegdyś subdiakon był duchownym posiadającym najniższy stopień święceń wyższych. Święcenia te przyjmowali wszyscy kandydaci do kapłaństwa. Miał on obowiązek odmawiać brewiarz oraz zachowywać celibat. W 1972 r. papież Paweł VI zreformował święcenia niższe w Kościele łacińskim, znosząc część święceń niższych, także subdiakonatu. Obecnie większość czynności spełnianych przez subdiakona sprawują świeccy – ministranci, lektorzy i akolici lub po prostu diakoni albo koncelebrujący kapłani.

SUBMERSIO – sposób udzielenia sakramentu chrztu polegający na całkowitym zanurzeniu chrzczonego w wodzie.

SUFRAGAN – biskup pomocniczy w diecezji, podlegający ordynariuszowi.

SUFRAGANIA – diecezja, która nie jest archidiecezją, a należy do jakiejś metropolii.

SUKCESJA APOSTOLSKA – nieprzerwana od czasów apostołskich ciągłość ważnych święceń biskupich.

SUMA PARAFIALNA – Msza Święta w intencji parafian, jaką ma obowiązek sprawować proboszcz swojej parafii w każdą niedzielę i święta.

SUMARIUSZ – rejestr, w którym znajduje się m.in. alfabetyczny spis osób ochrzczonych lub tych, które zawarły małżeństwo.

SUSPENSJA – jest to kara, która może być stosowana jedynie wobec duchownych. Zabrania ona spełniania wszystkich lub tylko niektórych aktów władzy święceń (np. sprawowania sakramentów), wszystkich bądź tylko niektórych aktów władzy rządzenia (np. bycia proboszczem), wykonywania wszystkich względnie nie- których uprawnień lub zadań związanych z urzędem

SUSPENSJA – czyli odcięcie, Najstarszy sposób skracania wyrazów, znany ze starorzymskich inskrypcji. Skracanie polegało na odcięciu końcowej części wyrazu i pozostawieniu liter początkowych lub tylko pierwszej litery. Jedyną pozostałą po odcięciu literę zwano sygłem. Dla zaznaczenia liczby mnogiej wyrazów skróconych przez odcięcie stosowano tzw. iterację, czyli zwielokrotnienie ostatniej, pozostałej po odcięciu, litery. Po jakimś czasie reguły iteracji rozluźniły się i kamieniarze zamiast klasycznej iteracji zaczęli pisać tylko dwie takie same litery, np. OO. – ojcowie (np. dominikanie), FF. – bracia, śś – święci, itd.

Stale miejsca w piśmiennictwie średniowiecznym zyskały sobie sygły:

- A.D. – Anno Domini (roku Pańskiego), stosowany w datacji;
- C.M.B. – Christus Mansionem Benedicat (niech Chrystus błogosławi temu domowi), inskrypcja pisana 6 stycznia na drzwiach wejściowych do domu katolików z cyframi bieżącego roku;
- D. G. – Dei Gratiae (z łaski Boga), stosowany w tytułaturach władców, umieszczany po imieniu władcy a przed określeniem godności;
- R.I.P. – requiescat in pace (spoczywa w pokoju) umieszczany na nagrobkach i kryptach;
- D. O. M. – Deo Optimo Maximo (Bogu Najlepszem, Największem) często umieszczany na frontach świątyń chrześcijańskich.

SUSTENTACJA – zwyczaj podtrzymywania celebransa w liturgii ze względu na jego wiek i/lub na szacunek wobec niego. Przykładem jest np. podtrzymywanie rąk niosącego monstrancję w procesji Bożego Ciała czy Rezurekcji przez akolitów.

SUTANKA – szata używana przez ministranta, kiedy nie ubiera on alby. Wkładana jest pod komżę. Nie posiada symboliki, ale jest stosowana ze względów estetycznych. Jest koloru czarnego, bądź odpowiadającego kolorowi szat liturgicznych. Rewerenda jest krótsza od sutanki – ubiera się ją od pasa w dół.

SUTANNA – wierzchni ubiór kapłana katolickiego, obowiązuje od 1589r.; długa, sięgająca do kostek suknia z niskim, stojącym kołnierzykiem, zapinana z przodu na rząd małych guzików. Kapłani noszą sutanny czarne, biskupi fioletowe, kardynałowi purpurowe. Nadto niektórzy kapłani (kanonicy, prałaci) mają przywilej noszenia sutanny fioletowej, bądź z fioletowymi dodatkami (pas, mucet). Współcześnie dopuszcza się ubiór świecki poza kościołem.

SYGNATURKA – dzwonek wejściowy, umieszczony zazwyczaj przy wyjściu z zakrystii do prezbiterium używany do informowania zgromadzonych wiernych, że rozpoczyna się procesja do ołtarza, a wraz z nią liturgia.

SYMONIA (świętokupstwo) – handel godnościami i urzędami kościelnymi, sakramentami oraz dobrami duchowymi. Nazwa pochodzi od Szymona Maga, który chciał kupić od świętych Piotra i Jana przywilej udzielania daru Ducha Świętego.

SYNAGOGA (bożnica) – żydowski dom modlitwy, obiekt będący miejscem spotkań, m.in. w celu odprawiania obrzędów religijnych, również w znaczeniu szkoła – jako miejsce studiowania Tory.

SYNAKSA – termin zapożyczony z języka greckiego. Zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie oznacza święte zgromadzenie, które zbiera się, aby celebrować Eucharystię.

SYNOD – jest to zgromadzenie biskupów o charakterze nadzwyczajnym i uroczystym zwołane zgodnie z prawem kanonicznym w celu kolegialnego rozpatrzenia danej sprawy, która jest przedmiotem jego obrad.

SZABAT – sobota, siódmy dzień tygodnia, dzień odpoczynku, modlitwy i składania ofiar Bogu. Traktowany jest przez Żydów jako pamiątka stworzenia i dzień przypominający uwolnienie Izraela z niewoli egipskiej. W szabat obowiązuje zakaz pracy, podróżowania i palenia ognia.

SZAFARZ – jest to biskup, prezbiter i diakon (szafarze zwyczajni) oraz akolita, lektor lub inne osoby wykonujące „posługę”, to jest służbę powiązaną z liturgią (tzw. szafarze nadzwyczajni).

SZKAPLERZ – szata wkładana przez głowę na ramiona, ewentualnie połączone sznurkiem kawałki brązowego sukna lub medalik zakładany na szyję. Jest on znakiem schronienia się pod macierzyńską opiekę Maryi.

SZOPKA – przedstawienie sceny Narodzin Jezusa Chrystusa i okoliczności im towarzyszących. Najczęściej wokół figurki Dzieciątka Jezus leżącego w żłóbku stoi Maryja i św. Józef. Towarzyszą im najczęściej figurki aniołów, pasterzy, często trzech mędrców i bydła.

Ś

ŚMIGUS – obyczaj polewania się wodą w Poniedziałek Wielkanocny (stąd też nazwa "lany poniedziałek"). Zwyczaj prawdopodobnie ma korzenie pogańskie i wiąże się z radością po odejściu zimy oraz z obrzędami mającymi zapewnić urodzaj i płodność.

ŚMIGUS-DYNGUS – dwa odrębne obyczaje: Dyngus i Śmigus, ponieważ jednak praktykowane były jednocześnie (w Poniedziałek Wielkanocny) zlały się i ich nazwy zespoliły się w jedno.

ŚLUBY ZAKONNE – składane są przez członków instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. Najczęściej składane śluby to: ślub czystości, posłuszeństwa i ubóstwa. Kościół od początku traktował z wielkim uznaniem praktykowanie tzw. rad ewangelicznych. Kandydat do zakonu lub zgromadzenia składa z reguły kilka ślubów: najpierw czasowe – zwykle kilkakrotnie, potem wieczyste. W pewnych uzasadnionych przypadkach Kościół może zwolnić ze złożonych ślubów.

ŚRODA POPIELCOWA – jest dniem rozpoczynającym okres Wielkiego Postu, który stanowi liturgiczne przygotowanie do świętowania najważniejszej tajemnicy naszej wiary, jaką jest zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Środa Popielcowa została uznana za dzień rozpoczynający Wielki Post ok. V w. Obrzęd posypania głów popiołem zachował się w liturgii do dnia dzisiejszego. W liturgii mszalnej w Środę Popielcową akt pokutny ma miejsce nie w zwykłym miejscu, lecz po homilii. Wtedy to kapłan błogosławi popiół, którym posypuje się głowy wiernych. Towarzyszy temu wypowiedzenie słów: „Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię”, bądź: „Pamiętaj człowiecze, że z prochu powstałeś i w proch się obrócisz”. Obok Wielkiego Piątku, Środa Popielcowa jest dniem, w którym obowiązuje post ścisły, a więc nie tylko powstrzymanie się od pokarmów mięsnych, lecz ograniczenie ilości posiłków do trzech w ciągu dnia, z których jeden może być do sytości.

ŚWIĄTYNIA – jest to święte miejsce, gdzie Bóg jest szczególnie obecny i czczony (synonimiczna nazwa m.in. kościoła).

ŚWIĘCENIA KAPLAŃSKIE – mają trzy stopnie: diakonat, właściwy prezbiteriat i święcenia biskupie. Potocznie ze święceniemi kapłańskimi utożsamia się drugi stopień (wyświęconych określa się jako księży). Sakrament kapłaństwa nadaje władzę uświęcania, tj. udzielania innych sakramentów. Święceń udziela biskup w otoczeniu możliwie licznych księży, którzy kolejno, po biskupie, kładą ręce na głowy przyjmujących święcenia. W ten sposób przyjmują ich niejako do swojego grona. Święcenia kapłańskie w Kościele Katolickim przyjąć może jedynie mężczyzna i wiąże się to z obowiązkiem zachowania celibatu.

ŚWIĘCONKA – koszyczek wyściełany białą serwetą i przyozdobiony gałązkami bukszpanu lub borówki, w którym w Wielką Sobotę przynoszone są do kościoła pokarmy do poświęcenia. Do koszyka wkłada się pieczywo (spożywane na pamiątkę rozmnożenia chleba i chleba, który Jezus po zmartwychwstaniu przygotował dla swoich uczniów) oraz mięso i wędliny (na pamiątkę Baranka Paschalnego), sól (która ma chronić od zepsucia), jaja (zwykle wielkanocne pisanki - znak nowego życia), ser, chrzan i ciasto – one właśnie stanowią siedem błogosławionych darów tradycyjnie święconych w dawnej Polsce. Po obrzędzie poświęcenia pokarmów wypada udać się do Grobu Pańskiego na krótką adorację Najświętszego Sakramentu. Niegdyś do zamożniejszych domów przybywał na zaproszenie gospodarza kapłan i święcił cały stół wielkanocny.

ŚWIĘTA INKWIZYCJA – potoczna nazwa systemu śledczo-sądowno- czego powołanego w Kościele Katolickim w XIII wieku do tropienia, nawracania i karania heretyków, działająca w oparciu o postanowienia ujęte w dokumentach soborowych, synodalnych oraz bullach papieskich. W wyniku reformy w 1542 r. papież Paweł III określił jej cel jako „zachowanie i obrona jedności wiary oraz wykrywanie i zwalczanie błędów oraz fałszywych doktryn”. Za- siadali w niej kardynałowie i inni dostojnicy kościelni mianowani bezpośrednio przez papieża. W ściślejszym sensie inkwizycja oznaczała procedurę śledczą, którą posługiwali się inkwizytorzy.

Oparta była ona na oskarżeniu publicznym, starannym śledztwie i archiwizowaniu wyników dochodzeń.

ŚWIĘTA NAKAZANE – uroczystości liturgiczne, w czasie obchodów których wierni są zobowiązani do uczestniczenia we Mszy Świętej oraz do powstrzymania się od prac niekoniecznych. W Polsce są to wszystkie niedziele oraz:

- Uroczystość Bożego Narodzenia (25 XII),
- Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi (1 I),
- Uroczystość Objawienia Pańskiego (6 I),
- Uroczystość Ciała i Krwi Chrystusa,
- Uroczystość Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny (15 VIII),
- Uroczystość Wszystkich Świętych (1 XI).

ŚWIĘTA RUCHOME – święta, których obchody nie są powiązane z datą (umownie określonym dniem miesiąca).

ŚWIĘTA ZNIESIONE – uroczystości liturgiczne, które pomimo tego, że na podstawie Kodeksu Prawa Kanonicznego należą do obowiązkowych, ich obchody w kościołach partykularnych zostały zniesione lub przesunięte na inny dzień. Zniesienie świąt nakazanych może się odbyć jedynie za zgodą Stolicy Apostolskiej na wniosek Konferencji Episkopatu. Dla diecezji polskich świętami zniesionymi na mocy dekretu Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 4-go marca 2003 r. są:

- Uroczystość św. Józefa Oblubieńca NMP (19 III),
- Uroczystość św. Piotra i Pawła (29 VI),
- Uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP (8 XII).

Nadto Uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego jest przeniesiona w obchodach z czwartku na niedzielę następującą po nim (VII Niedziela Wielkanocna).

ŚWIĘTY – stosowane w religii chrześcijańskiej określenie człowieka w sposób wybitny realizującego określone specyficzne dla nich wartości – często pełniący funkcję wzorca osobowego lub wręcz otaczany kultem. Mianem świętego określa się zazwyczaj męczenników za wiarę, mistyków, ludzi o wielkiej pobożności, często założycieli bractw religijnych i zakonów, ale też filozofów i kapłanów.

Po śmierci taka osoba może być kanonizowana (ogłoszona świętą) przez papieża – pozwala się wtedy na jej powszechny kult w całym Kościele Katolickim. Kult świętych związany jest z przekonaniem, że mogą oni wstawiać się za wiernymi u Boga – są orędownikami u Boga, patronami zawodów, miast, grup społecznych itp.

TABERNAKULUM – miejsce przechowywania Najświętszego Sakramentu w kościele. Tabernakulum umieszczane jest zazwyczaj na osobnej podstawie w pobliżu głównego ołtarza lub w osobnej kaplicy. W pobliżu zawsze umieszcza się wieczną lampkę.

TACA (KOLEKTA) – nazwa zbiórki ofiar, najczęściej pieniężnych, podczas mszy świętej na potrzeby kościoła lub wspólnoty, a także wiklinowy koszyk, do którego wierni wrzucają dary pieniężne.

TESTAMENT (ostatnia wola) – prawne rozdysonowanie własności, które zaczyna obowiązywać po śmierci darczyńcy. Do testamentu przywiązywano wielkie znaczenie, nawet jeśli uważano, że krzywdzi on część spadkobierców. Podobne znaczenie miały wszelkie prośby wyrażone przez umierającego. Jeśli zmarły nie miał dóbr materialnych do rozdysonowania, mógł sporządzić testament duchowy (np. śp. papież Jan Paweł II Wielki).

TIARA – papieska korona, składająca się z trzech diademów (z tego powodu zwana też *triregnum*), wysadzana kamieniami szlachetnymi i perłami, ozdobiona na szczycie małym krzyżem. W tej formie używana od ok. XIII/XIV w. aż do 1965 roku, czyli do pontyfikatu papieża Pawła VI, który przestał jej używać. Tiara to ozdoba Nieliturgiczna i jako taka używana była tylko przy okazjach nie związanych z liturgią: procesjach ze świątyni i do niej, ceremonialnych procesjach papieskich oraz przy ogłaszaniu decyzji dogmatycznych. Papież, podobnie jak inni biskupi, używa mitry jako liturgicznego nakrycia głowy.

TINTINNABULUM – dzwoneczek na drzewcu, umieszczony w bazylikach większych dla podkreślenia więzi świątyni z papieżem.

TRIDUUM PASCHALNE – okres trzech świętych dni pomiędzy Wielkim Postem a Okresem Wielkanocy. Rozpoczyna się w Wielki Czwartek po zachodzie słońca (czyli liturgicznie jest już to Wielki Piątek) Mszą Świętą Wieczery Pańskiej, na której obchodzi się pamiątkę ustanowienia sakramentu kapłaństwa i eucharystii. W Wielki Piątek nie sprawuje się Eucharystii, a przed zachodem słońca jedynie misterium męki, śmierci i pogrzebu Chrystusa, którego składa się symbolicznie do grobu. W Wielką Sobotę również nie sprawuje się Mszy Świętych; Kościół oczekuje powrotu Oblubieńca modląc się Liturgią Godzin. W nocy z soboty na niedzielę podczas celebracji Wigilii Paschalnej świętuje się Zmartwychwstanie Chrystusa Pana, jednakże cały następny dzień (niedziela) należy jeszcze do Triduum Paschalnego kończąc go nieszporem. Tak więc trwa ono przez trzy dni: Wielki Piątek, Wielką Sobotę i Niedzielę Wielkanocną. Różnice w liczbie dni Wielkiego Postu (38 zamiast 40) i Wielkanocy (49 zamiast 50) można tłumaczyć tym, że zawierają się one w Triduum Paschalnym.

TRISHAGION (dosł. trzykroć święty) – hymn, aklamacja „Święty Boże, Święty Mocny, Święty Nieśmiertelny, zmiłuj się nad nami”. Liturgia rzymska zapożyczyła go z galijskiej dopiero w XI wieku.

Obecnie jest częścią tzw. *improperiów* w Wielki Piątek przy adoracji krzyża. Wyrażenie *trishagion* niektórzy odnoszą także do śpiewu: „Święty, Święty, Święty”.

TRON – miejsce w kościele przeznaczone dla biskupa, składające się z ozdobnego krzesła, nad którym umieszczony jest herb biskupi i baldachim.

TRÓJCA ŚWIĘTA – dogmatyczne określenie w chrześcijaństwie, stwierdzające, że Bóg jest Bogiem Troistym – istnieje jako trzy Osoby (Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty), pozostając jednocześnie jednym Bytem.

TRUMNA – drewniana lub metalowa skrzynia, w której składa się ciało zmarłego.

TRYBULARZ – metalowe naczynie umocowane na łańcuszkach, zamykane perforowaną pokrywą, w którym spala się kadzidło. Służy do okadzania ołtarza i innych przedmiotów liturgicznych; inaczej kadzielnica.

TRYNACJA – trzykrotne odprawianie Mszy Świętej tego samego dnia (prawa trynacji udziela biskup).

TRYPTYK – ołtarz, płaskorzeźba lub malowidło składające się z trzech części, zwykle środkowej nieruchomej i dwóch bocznych skrzydeł dających się zamykać.

TRZEJ KRÓLOWIE – w tradycji chrześcijańskiej trzej Mędrcy ze Wschodu (magowie, astrologowie), którzy udali się do Betlejem, aby oddać pokłon narodzonemu Jezusowi.

Legenda o „trzech królach” pojawiła się w średniowieczu. Nie wiadomo ilu naprawdę ich było i jak się nazywali. Wieki później chrześcijanie z liczby złożonych darów (złota, kadzidła i mirry) wywnioskowali, że było ich trzech. Nadali im imiona: Kacper, Melchior i Baltazar. Przyszli oni do Betlejem wiedzeni jakimś nadzwyczajnym zjawiskiem astronomicznym, by zobaczyć od wieków zapowiadanego mesjasza. To spotkanie było momentem objawienia się Boga-człowieka pogańskiemu światu (zobacz: epifania).

Kościół Katolicki obchodzi 6 stycznia Uroczystość Objawienia Pańskiego na pamiątkę tamtego wydarzenia. Tego dnia na drzwiach wejściowych w domach katolików pisze się pierwsze litery imion trzech mędrców (K+M+B) oraz cyfry bieżącego roku. Zwyczaj ten jest błędną interpretacją łacińskiej inskrypcji CMB – Christus Mansionem Benedicat (dosł. niech Chrystus błogosławi temu domowi), którą to właśnie powinno się pisać na drzwiach kredą przyniesioną tego dnia z kościoła.

Święto Trzech Króli (jedno z pierwszych ustanowionych przez Kościół – ok. IV w.) było w Polsce dniem wolnym od pracy do 16 listopada 1960 r., gdy zostało zniesione ustawą Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Po 50 latach przywrócone przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w 2010 r.

TUNICELA – jest to szata z krótkimi, wąskimi rękawami, typowa dla Kościoła Rzymskokatolickiego, wkładana na albę noszona przez subdiakonów podczas nabożeństwa, nie różni się ona wyglądem od dalmatyki; jest ona również strojem biskupa odprawiającego Mszę Świętą pontyfikalną, zakładaną pod ornat.

TURYFERARIUSZ – ministrant posługujący z trybularzem w asyście i podczas innych obrzędów liturgicznych.

UPADŁY ANIOŁ – anioł wypędzony z nieba za sprzeciwienie się Bogu lub powstanie przeciwko Niemu. Termin ten jest równoznaczny z określeniami: szatan, diabeł, lucyfer, demon.

URBI ET ORBI – to uroczyste apostolskie błogosławieństwo miastu i światu (z łac. urbs – miasta, orbis – świat), którego udziela papież, z balkonu bazyliki św. Piotra kilka razy w ciągu roku, w najważniejsze święta: Narodzenie Jezusa Chrystusa, Niedziela Zmartwychwstania, świętych Piotra i Pawła oraz po wyborze na Stolicę Piotrową kolejnego następcy św. Piotra. W uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego papież udziela tego błogosławieństwa w Bazylice św. Jana na Lateranie, a w uroczystość Wniebowzięcia NMP w bazylice Sancta Maria Maggiore. Związane jest z nim darowanie kar za grzechy – czyli odpust zupełny. Jest to wyrazem szczególnej życzliwości Ojca Świętego względem wiernych stanowiących Chrystusowy Kościół. Jest ono także modlitwa o dobra duchowe dla nich.

VASCULUM – naczynie liturgiczne z wodą, zazwyczaj stojące przy tabernakulum, służące do obmycia palców przez szafarza po udzieleniu komunii świętej.

VELUM – nakrycie na kielich w kształcie prostokątnego i ozdobionego kawałka materiału w kolorze dnia.

VERE PAPA MORTUUS EST – z łac. dosł. „zaprawdę papież umarł”. Ceremonialna formuła, którą wypowiada kardynał kamerling po oficjalnym stwierdzeniu zgonu papieża.

WATYKAN – państwo-miasto europejskie, enklawa w Rzymie (Włochy). Jest siedzibą najwyższych władz Kościoła Rzymskokatolickiego, gdzie rezyduje papież. Jest połączony unią personalną i funkcjonalną ze Stolicą Apostolską. Obywatele Watykanu to głównie dygnitarze kościelni, księża, zakonnice i gwardia szwajcarska. Obywatelstwo watykańskie jest wyłącznie czasowe. Na czas pobytu w Rzymie kardynałowie otrzymują obywatelstwo watykańskie.

WELON – 1. przede wszystkim jako welon naramienny używany przez błogosławiącego monstrancją; 2. jako tuwialnia, czyli chusta do zasłaniania monstrancji podczas wystawienia Najświętszego Sakramentu do adoracji w Grobie Pańskim.

WIATYK – komunია święta udzielana konającemu podczas sakramentu namaszczenia.

WIECZERZA PAŃSKA – podobnie jak fractio panis, jedno z najstarszych określeń Eucharystii. O Wieczery Pańskiej pisze św. Paweł w Pierwszym Liście do Koryntian (rozdział 11).

WIECZNA LAMPKA – znak obecności Eucharystii w tabernakulum. Wskazuje na obecność Chrystusa. Światło to przypomina Go jako wieczną światłość. Początkowo była to lampka oliwna. Z czasem została ona zamieniona ze względów praktycznych w lampkę elektryczną, co jednak w pewien sposób wypacza jej sens.

WIELKI POST – okres 38 dni (z niedzielami: 44 dni) od Środy Popielcowej do Wielkiego Czwartku włącznie, w którym Chrześcijanie poprzez modlitwę, post i jałmużnę przygotowują się do największego święta chrześcijaństwa: pamiątki Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. W tym czasie Kościół rozważa tajemnicę chrztu, aby pomóc nam odkryć na nowo fakt dziecięstwa Bożego, oraz koncentruje się wokół męki Pana Jezusa.

WIENIEC ADWENTOWY – symbolem nadziei i oczekiwania na przyjście Syna Bożego na świat w ludzkim ciele. Wykonany jest z gałęzi jodłowych, na którym umieszcza się cztery świece. Każda z nich odpowiada poszczególnym niedzielom adwentu, dlatego często trzy spośród nich są koloru fioletowego, a jedna (odpowiadająca trzeciej niedzieli adwentu) jest koloru różowego.

WIGILIA – czuwanie; zasadniczo nabożeństwo odprawiane w dni poprzedzające ważniejsze święta i uroczystości kościelne (Wigilia Paschalna, Wigilia przed Zesłaniem Ducha Świętego).

WIKARIUSZ – zastępca w Kościele katolickim.

Typy zastępców:

- Wikariusz apostolski – prałat z uprawnieniami ordynariusza, zarządzający terytorium nie będącym jeszcze diecezją;
- Wikariusz biskupi – ksiądz wyznaczony przez ordynariusza dla konkretnego obrządku lub do sprawowania władzy wykonawczej w części diecezji;
- Wikariusz generalny – prałat lub biskup sufragan wyznaczony przez ordynariusza do pomocy w zarządzaniu diecezją;
- Wikariusz kapitulny – prałat lub biskup sufragan wyznaczony przez kapitułę katedralną do zarządzania diecezją (funkcja zniesiona po promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1983);
- Wikariusz parafialny (wikary) – ksiądz wyznaczony przez ordynariusza do pomocy proboszczowi w zarządzaniu parafią.

WITRAŻ – kompozycja wykonana z kolorowego szkła, przedstawiająca najczęściej epizody z życia świętych. Stosowana jako ozdobna szyba w oknach świątyni.

WIZYTA DUSZPASTERSKA – nawiedzenie domu parafianina przez proboszcza lub osobę go reprezentującą (np. wikariusza) połączone z błogosławieństwem dla rodziny i domostwa. W Polsce najczęściej odbywa się po Świętach Bożego Narodzenia, dlatego popularnie zwana jest kolędą. Podczas odwiedzin kapłan może odpytywać dzieci z katechizmu, sprawdzać im zeszyty do religii i zostawiać pamiątkowe obrazki. W czasie kolędy może być również żona dobrowolna ofiara. Kolędującemu księdzu mogą towarzyszyć ministranci.

WIZYTACJA – jedna z najważniejszych form pasterskiego posługiwania biskupa. Polega na spotkaniu biskupa z miejscowym duchowieństwem i wiernymi w celu bliższego poznania, zachęcania do praktykowania wiary.

WNEBOWSTĄPIENIE JHS – święto upamiętniające wstąpienie do nieba zmartwychwstałego Jezusa. Jego data jest ruchoma, ponieważ odbywa się (zgodnie z przekazem ewangelicznym) 40 dni po Wielkanocy. W Polsce obchody tej uroczystości (zgodnie z dekretem watykańskiej Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów) od 2004 r. zostały przeniesione na VII Niedzielę Wielkanocną.

WNEBOWZIĘCIE NMP – największe święto maryjne obchodzone 15 sierpnia. Upamiętnia wzięcie do nieba Najświętszej Maryi Pan-ny z duszą i ciałem. Dogmat o Wniebowzięciu NMP ogłoszony został przez papieża Piusa XII w 1950 r.

WODA GREGORIAŃSKA – woda zmieszana z solą, popiołem i winem używana m.in. podczas konsekracji kościoła.

WODA ŚWIĘCONA – jest to woda pobłogosławiona przez kapłana, przeznaczona do czynności religijnych, np. chrztu, poświęcenia rzeczy lub pokropienia wiernych.

WOTUM – materialny wyraz prośby kierowanej do Boga, bardzo często za pośrednictwem Matki Bożej, bądź świętych. Mogą to być drobne przedmioty jak i całe świątynie.

WULGATA – łacińskie tłumaczenie tekstu Pisma Świętego z języków oryginalnych, dokonane przez św. Hieronima na polecenie papieża Damazego I. Przez Sobór Trydencki uznana oficjalnym przekładem tekstu Biblii.

WYDANIE TYPICZNE – wzorcowe wydanie księgi liturgicznej przez Stolicę Apostolską. Na tym wydaniu muszą się opierać wszystkie dalsze wydania, również jej przedruk, tłumaczenia, wydania krajowe, diecezjalne, zakonne – ich zgodność z wydaniem typicznym musi stwierdzić kompetentna władza kościelna.

WYPOMINKI – jedna z najbardziej popularnych form modlitwy błagalnej za zmarłych, której tradycja sięga X wieku. Rozróżnia się wypominki jednorazowe, oktawalne i roczne. Wierni na kartkach wypisują swoich zmarłych i przynoszą je do swoich duchownych wraz z dobrowolną ofiarą.

WYZNANIOWE KSIĘGI METRYKALNE – rodzaj ksiąg parafialnych prowadzonych w celu rejestracji chrztów, ślubów i zgonów lub innych istotnych zdarzeń w życiu członków parafii. Obowiązek prowadzenia takich ksiąg wynika z prawa kanonicznego. Do ksiąg metrykalnych należą w szczególności:

- Księga Ochrzczonych albo Księga Urodzonych;
- Księga Zaślubionych;
- Księga Zmarłych albo Księga Pochowanych.

Inne rodzaje rejestrów (np. bierzmowanych, zapowiedzi przed ślubnych) należą do ksiąg konsystorskich.

ZACHEUSZKI – dwanaście lub mniej świeczników przymocowanych do ścian kościoła w miejscach, gdzie znajduje się tyleż samo małych krzyżyków, które to miejsca namaścił biskup podczas konsekracji kościoła. Symbolizują, że kościół powstał na fundamencie apostołów.

ZAKON – potoczna nazwa na oznaczenie różnych instytucji kościelnych, których członkowie dążą do świętości poprzez praktykowanie w szczególny sposób rad ewangelicznych: czystości (zobacz: celibat), ubóstwa, i posłuszeństwa.

ZAKRYSTIA – pomieszczenie w kościele, w którym przechowuje się wszystko, co jest potrzebne do sprawowania liturgii i nabożeństw. Zakrystia służy również do przygotowania się celebransa i asysty.

ZAKRYSTIANIN – osoba zajmująca się przygotowywaniem kościoła do odprawiania w nim obrzędów liturgicznych i odpowiedzialna za budynek, jakim jest świątynia (popularnie kościelny).

ZARĘCZYNY – uroczysta umowa wyrażająca wolę zawarcia małżeństwa, przypieczętowana ofiarowaniem przez narzeczonego pierścionka przyszłej żonie. Są znakiem poważnych zamiarów, zrywa się je rzadko i tylko z bardzo ważnych przyczyn.

ZBÓR – lokalna wspólnota wiernych kościołów protestanckich (gmina, zgromadzenie, kongregacja) oraz niektórych ugrupowanie protestanckich, wywodzących się z protestantyzmu, np. świadków Jehowy. Odpowiednik rzymskokatolickiej parafii.

ZESŁANIE DUCHA ŚWIĘTEGO (dzień pięćdziesiątnicy) – uroczystość kończąca Okres Wielkanocny, pamiątka nawiedzenia Wieczernika i obdarzenie darami Ducha Świętego Apostołów.

ZGROMADZENIE LITURGICZNE (synaksa) – zebranie wiernych dla sprawowania czynności liturgicznych pod przewodnictwem przedstawiciela hierarchii kościelnej. Konkretne zgromadzenie liturgiczne jest częścią Kościoła powszechnego i jego symbolem; jest znakiem obecności Chrystusa w Kościele oraz społecznej i hierarchicznej jego struktury.

ZIELONY – kolor liturgiczny, symbolizujący nadzieję, odrodzenie duchowe i sprawiedliwość. Ornatów w tym kolorze używa się w oficjach i mszach Okresu Zwykłego.

ZŁOTY – kolor ornatów używany w zastępstwie białego. Nadaje on liturgii szczególnie uroczysty charakter i używany jest podczas ważniejszych uroczystości.

ZMIESZANIE POSTACI – połączenie wina i chleba (a więc Krwi i Ciała Pańskiego) we Mszy Świętej, odbywające się podczas śpiewu „Baranku Boży”. Kapłan ułamawszy część chleba wpuszcza ją do kielicha na znak jedności ofiary Jezusa Chrystusa.

ZNAK KRZYŻA – chrześcijańska forma błogosławieństwa siebie i innych, przypomina Odkupienie (Kol. 1, 20), jest znakiem wiary (1 Kor. 1, 17), przypomina, że Chrześcijanin ma siebie samego krzyżować z Chrystusem (Mt. 10, 38; Ga. 2, 19) i naśladować Go w bolesnej drodze (Mt. 16, 24). Użycie wody święconej i wymienienie Trójcy Świętej przy wykonywaniu tego znaku są pamiątką naszego Chrztu Świętego – za ten gest można także zyskać odpust częstkowy.

Ż

ŻAŁOBA – zewnętrzny wyraz pamięci i żalu po śmierci bliskiej osoby, zwłaszcza współmałżonka, rodziców i dzieci. Oznaką żałoby był w starożytności biały kolor ubrań, później zaś czarny. Osoba w żałobie nie bierze udziału w przyjęciach i zabawach. Noszenie żałoby nie jest usankcjonowane prawem kościelnym, a jedynie kwestią obyczaju.

ŻŁÓBEK – jeden z podstawowych elementów szopki bożonarodzeniowej. Właśnie w żłóbku Maryja ułożyła Dzieciątko Jezus po urodzeniu. W V w. żłóbek Pana Jezusa został przeniesiony do Rzymu, jego relikwie przechowywane są w Bazylice Matki Bożej Większej (Santa Maria Maggiore).

ŻYCIE KONSEKROWANE – ogólne określenie osób (ojców, sióstr, braci lub osób świeckich) żyjących w zakonach, zgromadzeniach, instytucjach świeckich. Ślubują one na całe życie zachowanie rad ewangelicznych: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa.

ŻYCIE WIECZNE – stan ostatecznego szczęścia człowieka w zjednoczeniu z Bogiem Ojcem. Jest nadzieją i celem, do którego mamy dążyć poprzez dobre życie kierując się nauką Kościoła.